ABĒCĒLA

IR TAIP

MOKINTUVĒ DĒL VAIKU,

SUTAISYTA

A..ĒS IR J. SZ....O.

„Suvienytomis sylomis
ir proce be pelno!“

TILŽEJE 1886.

KASZTA IR SPAUDA MIKSZO SPAUSTUVES.

ABĒCĒLA

IR TAIP

MOKINTUVĒ DĒL VAIKU,

SUTAISYTA

A..ĒS IR J. SZ....O.

„Suvienytomis sylomis
ir proce be pelno!“

TILŽE 1886.

KASZTA IR SPAUDA MIKSZO SPAUSTUVES.

Įženga.

Lietuviu raszliava turi itin daug knįgucziu, paskirtu vaikams; czia tiktai primenu darbus Daukanto, Ivinskio, Juszkos, daug „elementoriu“, „kudikiu prietelių“, „mažas szuilknįgeles kudikiams“ ir t. t. Bet tie darbai jau yra senei atlikti, o už tai abēcēlos ir kitos jaunůmenei reikalingosios knįgutēs žmoniu yra iszgaudytos jau senei; priaugusi nauja giminē nebeturi tam tikru mokintuviu. Norint skubinai parengę tą mažą veikalēlį atidůdame ant pamēginimo tēvams ir augintojams vaiku; jeigu matysime, jog musu darbas yra maž-daug Lietuviams naudingas, mes pasistengsime szį veikalēlį aulinkui papildyti. Tůmi-gi tarpu norētumēme, idant Lietuvei, mokinantiejie vaikus, nurodytu mums klaidas; toks nurodymas didelei bus naudingas nevien mums, bet ir kitiems, kurie gali ir nori daug geresnius veikalēlius parengti. Tiktai per palyginimą su kitais ir per iszaiszkinimą trukumu galime įgauti naudingus ir gerus rasztus.

A. ir J. Sz.

Didžiosios raidēs (literos, rasztženklei).

A Ą B C D E Ę
F G H I Į Y J K
L M N O P Q R S
T U Ů Ų V Z Ž.

Mažosios raidēs.

a ą b c d e ē ę f
g h i į y j k l m
n o p q r s t u ů
ų v z ž.

Didžiosios raidēs podraug su mažomsiomis.

A a Ą ą B b C c D d
E e ē Ę ę F f G g H h
I i Į į Y y*) J j K k L l
M m N n O o P p Q q
R r S s T t U u Ů ů Ų ų
V v Z z Ž ž.

Raszytinēs didžiosios literos podraug su mažomsiomis.

A a Ą ą B b C c D d E e ē ę F f
G g H h I i Į į Y y J j K k L l
M m N n O o P p Q q R r S s T t
U u Ů ů ų V v Z z Ž ž.

---

*) Y, y reiszkia beveik tą patį, ką ir lenkiszkas -i- = ī, ï; I i = ĭ.

A. Taralai.

I.

1. *bb.* ab ba ąb bą eb be ēb bē ęb bę ib bi įb bį ob be ub bu ůb bů ųb bų. — bo-ba ba-ba.

2. *cc.* ac ca ąc cą ec ce ēc cē ęc cę ic ci įc cį oc co uc cu ůc ců ųc cų. — ca-ca.

3. *dd.* ad da ąd dą ed de ēd dē ęd dę id di įd dį od do ud du ůd dů ųd dų. — dē-dē dů-du du-da de-di dů-bē bo-du bē-da ba-di.

4. *gg.* ag ga ąg gą eg ge ēg gē ęg gę ig gi įg gį og go ug gu ůg gů ųg gų. — gē-da gů-ba go-du de-ga bē-ga gy-do gu-da gem-bē ge-gē go-gu.

5. *jj.* ja ją je jē ję ji jį jo ju jů jų. — jů-du de-ja gi-ja ga-ju jo-du bi-ją.

6. *kk.* ak ka ąk ką ek ke ēk kē ęk kę ik ki įk kį ok ko uk ku ůk ků ųk kų. — kē-dē ků-dą ka-bē bu-kie dē-ka ko-kie jů-ko ki-bo ku-jį.

7. *ll.* al la ąl lą el le ēl lē ęl lę il li įl lį ol lo ul lu ůl lů ųl lų. — la-ba lē-lē liů-ba ly-da lo-ja le-li-ja dē-lē ky-le-lį gē-la ba-lo-je da-ly-ju il-gi ul-dů-kie bu-ků-lo il-ga-ko-jį ka-lē.

8. *mm.* am ma em me ēm mē ęm mę im mi įm mį om mo um mu ům mů ųm mų. — ma-ma mo-lį im-a-me mu-du mo-jů-ju me-dį ēm-ē my-li-mi ka-mů-lį ga-lē-da-mi.

9. *nn.* an na ąn ną en ne ēn nē ęn nę in ni įn nį on no un nu ůn nů ųn nų. — ma-no mē-li-na nů-du nu-gi li-go-nį il-ga-na-gį nu-bē-go-me bo-nē ka-li-ny-je bē-gu-nē na-gi-nē.

10. *pp.* ap pa ąp pą ep pe ēp pē ęp pę ip pi įp pį op po up pu ůp pů ųp pų. — pe-lę pů-la-me pa-ga-lį pē-da pa-ky-lē-kie pů-de-ly-je pa-da-rē.

11. *rr.* ar ra ąr rą er re ēr rē ęr rę ir ri įr rį or ro ur ru ůr rů ųr rų. — ar-ba er-e-lį ir-kie ar-ē ro-ků-ju er-kē re-gē-jo-me ro-pe-lē ru-gį ke-rē-jo ru-dů.

12. *ss.* as sa ąs są es se ēs sē ęs sę is si įs sį os so us su ůs sů ųs sų. — sē-dē-kie so-dy-ba se-se-rē-lē su-si-bu-rē si-jo-ną sů-lo sa-ba-lį siu-lą sa-ma-na ąs-a są-do-ra sů-gu-no.

13. *tt.* at ta ąt tą et te ēt tē ęt tę it ti įt tį ot to ut tu ůt tů ųt tų. — ta-ba-lo to-bu-li tē-tu-tē it-na bi-ti-no ka-ti-ną pu-te-lį ta-ko bo-ta-gē-lį na-gů-tu at-jo-jo ut-ē-lē ly-tų.

14. *vv.* av va ev ve ēv vē ęv vę iv vi įv vį ov vo uv vu ův vů ųv vų. — av-a-ly-nē ve-de-ga vē-su va-do-vo va-ka-re vy-ro vo-rą vē-gē-lē vů-ga vē-da-re tę-vi vē-lu-ką.

15. *zz.* az za ąz zą ez ze ēz zē ęz zę iz zi įz zį oz zo uz zu ůz zů ųz zų. — źē-ne za-la-ta.

16. *źź.* aź źa ąź źą eź źe ēź źē ęź źę iź źi įź źį oź źo uź źu ůź źů ųź źų. — aź-ē źa-bo-ju źē-ke-lį źi-no źu-dy-ti źo-dį oź-e-lį uź-źa-dē-ti źą-su-tē ąź-ůl-as oź-ys.

II.

ai au ia ei ie io iu oi ui.

ai au ia ei ie io iu oi ui.

ai-dů-ti ai-ma-nů-ti au-to au-le ei-nu ie-na ie-va.

III.

1. bai bau bia bei bie bio biu boi bui. — bai-mē bau-gu bui-tį.

2. dai dau dia dei die dio diu doi dui. — dai-go dau-gy-bē die-vu pa-ro-dei.

3. gai gau gia gei gie gio giu goi gui. — gai-de-lį gau-ja gie-do-jo ru-gio gei-ve-lē-ti.

4. jai jau jei jie jui. — ar-to-jai jau-ja jei-bio ga-ny-to-jui.

5. kai kau kia kei kie kio kiu koi kui. — kai-lį kau-kia kei-kia kie-lē kui-lį.

6. lai lau lia lei lie lio liu loi lui. — lai-mē lau-mē lei-tį lie-pē liu-lį lui-to.

7. mai mau mia mei mie mio miu moi mui. — mai-ta mau-ka mie-go mui-lą žy-miu.

8. nai nau nia nei nie nio niu noi nui. — nai-ki-na nau-jie-na kai-li-niu.

9. pai pau pia pei pie pio piu poi pui. — pai-sy-ti pau-ry-ti pie-pa-la u-piu pui-kus.

10. rai rau ria rei rie rio riu roi rui. — rai-bu rau-du rie-to.

11. sai sau sia sei sie sio siu soi sui. — sai-to sau-ja sie-na gau-de-sio siu-vi-nio kui-siu.

12. tai tau tia tei tie tio tiu toi tui. — tai-ka tau-ta tiu-lia tui-nai.

13. vai vau via vei vie vio viu voi vui. — vai-na lie-žu-vio vie-ny-bē.

14. zai zau zia zei zie zio ziu zoi zui. — zau-ny-ti zui-kio ry-zai.

15. źai źau źia źei źie źio źiu źoi źui. — źai-bai ve-źiu gu-źio.

IV.

1. bal baž beg bep bim bis bob bov bud but. — bar-su-kai beb-rai bim-bi-lai de-ry-bos bum-bu-lai pa-buk-lai.

2. das dav dek den dir diź dod don dub dus. — dan-dar-ai de-der-vi-nē dir-sē dug-nui.

3. gag gaž gek gev gil gip gor got gum gup. — gar-sē-ti gen-tē gim-tu-vē gob-tu-vo guž-is.

4. jak jav jed jem jil jis job jon jum jur. — jak-na jůd-u jur-ma-rē.

5. kad kam kel ket kip kir kok kož kub kus. — kam-ů-lio kir-vį kel-ti.

6. lab lag len lev lik liž lop lor lud lum. — len-ta lik-ta ga-lop.

7. mal mas meg mel min mis mot mov mug muž. — mal-da min-tu-vai.

8. nab nag nek nem nip nis nov nož nur nut. — nag-ai pa-go-nis nur-nē-ti.

9. pad pak pem pep pir pit pov pož pug puk. — pem-pē pir-mas puk-ys.

10. rag ral ren rer rit riz rod rok rut run. — rag-ai ryt-as rum-bas.

11. sak sam sep sēs siv siž sob sog suk sun. — sam-a-na suk-a-ta sun-us.

12. tam tap tes tev tid tiž tok ton tur tut. — tam-sy-bē tēv-ai, tur-tas.

13. vap vas vev vež vib vig vok vom vup vus. — vap-sa vog-ti vik-rus.

14. zas zav zeb zež zid zik zom zon zur zut. — žēg-lis la-zur-ka.

15. žav žaž žeg žek žim žip žos žov žub žuž. — žeg-no-ti žiob-rys žie-žel-pa.

V.

bj bja bje bjo bju. —

bj bja bje bjo bju. —

1. *bl.* bl bla ble bli blo blu. — bla-kē blē-ko blo-gi bi-bli-ja blu-dy-ti.

2. *br.* br bra bre bri bro bru. — bra-gą že-brē bri-ka bro-lį bru-ko-me.

3. *cz.* cz cza cze czi czo czu. — cza-ků-ti cze-ba-to, czi-go-ną.

4. *dr.* dr dra dre dri dro dru. — dra-bu-žis dre-bē-ti gu-dri dro-bu-lē dru-nē-ti.

5. *dž.* dž dža dže dži džo džu.

6. *gl.* gl gla gle gli glo glu. — glo-bo-ti glē-bio žē-glį glo-ba glu-da.

7. *gn.* gn gna gne gni gno gnu. — du-gno gni-žu.

8. *gr.* gr gra gre gri gro gru. — gra-bi-nē-ti pa-grē-bē gry-bau-ti gro-vį gru-dį-ti.

9. *gv.* gv gva gve gvi gvo gvu. — gve-rů-ti.

10. *kl.* kl kla kle kli klo klu. — sē-kla kle-bē-ti kly-kē-te klo-ji-mą bu-klu-mo mi-klu-mą.

11. *kn.* kn kna kne kni kno knu. — kna-ki-nē-ti, kne-bi-nē-ti kny-sē, kno-bi-kį.

12. *kr.* kr kra kre kri kro kru. — kru-va, kro-vē-me kry-kē ka-ti-lą kra-sē kre-ke-nos.

13. *kv.* kv kva kve kvi kvo kvu. — kva-pē kve-pē-jo, kvi-nu, ei-kvo-ti.

14. *pl.* pl pla ple pli plo plu. — pla-kē-te ple-pē-ti pli-kį plo-nį plu-ki-mą.

15. *pr.* pr pra pre pri pro pru. — pra-lie-jo pre-kio pri-bē-gai pro-ga pru-dai pru-tē.

16. *sk.* sk ska ske ski sko sku. — ska-ra ske-pe-ta sky-lē sko-bi-nio sku-ra.

17. *sl.* sl sla sle sli slo slu. — sla-vi-no slē-pē sli-du slo-ga.

18. *sm.* sm sma sme smi smo smu. — sma-gu į-sme-go, pa-smi-lo smu-gio.

19. *sn.* sn sna sne sni sno snu. — sna-pi-nē-ti pru-snē luk-sno-ti snu-du-mas.

20. *sp.* sp spa spe spi spo spu. — spa-rai spē-ka spy-rē-te spu-das spo-gai.

21. *sr.* sr sra sre sri sro sru. — sra-vē-ti pu-sre-lis į-sri-go sro-vē sru-tos.

22. *st.* st sta ste sti sto stu. — sta-tus ste-bē-ki-tē-si sti-ga sto-gas stu-be-dei-ka,

23. *sv.* sv sva sve svi svo svu. — sve-ti-mas svi-lē-sai svo-tai buk-svu.

24. *sz.* sz sza sze szi szo szu. — sza-pas, szē-to-nas szi-lu-ma szo-kis, szu-nys

25. *tr.* tr tra tre tri tro tru. — tra-kis tre-czia-sis tri-ny-tis tro-ba tru-ba.

26. *tv.* tv tva tve tvi tvo tvu. — ap-tva-ri-nē-ti su-tvē-ri-mas tvy-lo-ti tvo-ra.

27. *žl.* žl žla žli žlo žlu. — žle-be-no-ti žli-bas žlu-gin-ti.

28. *žm.* žm žma žme žmi žmo žmu. — žmo-gus no-žmu.

29. *žv.* žv žva žve žvi žvo žvu. — žvy-ra.

VI.

blia blie blio bliu bliū. — blia-bē-ti blio-vē bliu-mē-ti blu-dy-ti.

bria brie brio briu briū. — žam-brio ve-brio stū-briū-se.

czai czui czia czio cziu cziū czie. — czai-žy-ti, rē-czio bu-cziū-ti.

drai drie drus drib drot. — drai-kus drib-so-ti drus-ka.

dvas dvig dvok. — dvas-na vok-ti.

džio džie džiu. — džio-vin-ti džie-go-rē-lis džiu-ti.

glau glio glit glet. — glau-sti žē-glio glit-nus il-gnus.

grab griu grio grus grot. — griu-ti grio-vis grus-ti.

gval gvin gver. — gval-by-ti len-gvinti gver-na.

klai klio kliu klei klis klup. — klai-da ar-kliu kliu-tis klei-ma klup-dy-ti kler-ti.

knai kniu knio knis kner knup. — knai-sy-ti kniu-sti-nas.

krem krop krai krau. — krem-slį krai-tis krau-jas krop-ti.

kvai kvor kvap. — kvai-lus kvor-ta kvap-nus.

plau plie pliu plik plus plot. — plau-ti plie-nas plik-sza-la plu-ska-ta.

prie prau prus. — prie-ti-kis prau-sy-las prus-nos.

skis skob skud skau skie. — su-skis skob-te-lē-ti skud-ru-mas skau-du-lys skie-dra.

slie slau slai slog slurž. — slie-kas slau-gin-ti ker-slai, služ-ma.

smeg smil smut smai. — smeg-ti smil-ty-nas smai-lus smut-kas.

snau snie snip snuk. — snau-czas snie-ga-na snuk-is.

spie spus spin span. — spus-te-lē-ti spin-du-lys, span-gē.

srēb srai srig srio sriu. — srēb-tu-vas srig-ti sau-srio pu-sriu-kai.

steb stig stur stie stab. — pa-steb-io pa-stur-la-kos stie-bas stab-mel-dis.

svet svai svot. — svet-ys svai-tē-ti svot-ba.

szir szok szau szie sziu szun. — szir-mas szok-ta, szau-kiau sziu-pe-lē szun-gry-bis.

trau trik trug tres. — trau-kiau trik-in-ti tres-u-tē.

tvar tvin tvor tvai. — tvar-tas tvin-ti tvor-ga-lis, tvai-ka.

žleb žlug žlak žlib. — žleb-czio-ti žlug-tas žlak-so-ti.

žmog. — žmog-pa-lai-kis.

źnai źnib źneg. — źnai-rus źnib-ti źneg-te-lē-ti.
źvai źvig źval. — źvig-dy-ti źval-gai.

VII.

skl skr spr rsz szk szn szp sztr gszt ksz szcz. — skli-di-nas skri-tu-lys spra-gi-las pirsz-tas uź-mirsz szkeź szne-ku-tis szpů-gas sztro-pa augsz-tas rugsz-tus ryksz-tē szczēs-tis.

VIII.

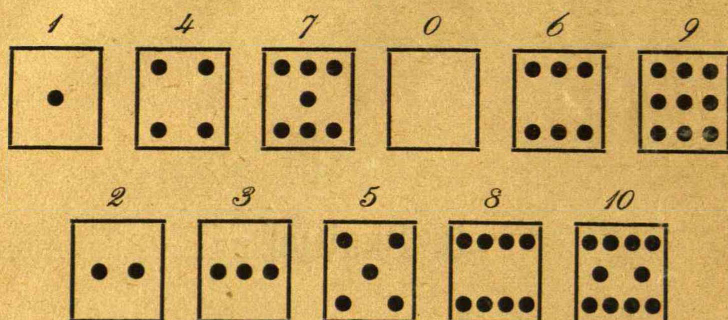
grimz-ti skruz-dē-lē skriau-dźiu krasz-tas grieb-ti pa-pùsz-ti sziau-rē ap-siaus-ti driek-la priesz viesz-nē viesz-ke-lis sparn-pa-lai-kei, tarp-me-dē lenk-ty-nēs val-dźia szven-tē į-steig-to-jas manksz-tinu maisz-ti-nin-kas de-szimt trauk-tu-vas kreip-ti skust-bez-da-lis griau-sti-rys skroblů-tas.

B. Skaitlei.

1. I — 1.
2. II — 2.
3. III — 3.
4. IIII — 4.
5. IIIII — 5.
6. IIIII I — 6.
7. IIIII II — 7.
8. IIIII III — 8.
9. IIIII IIII — 9.
10. IIIII IIIII — 10.

Skaitliu abrozai.

Skaitlei nů 1—100.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

Vienkartvienas.

1 kart 1 yra 1 = vieną kartą (kart) vienas yra vienas.
2 „ 2 „ 4 = du kartu (kart) du yra keturi.
3 „ 3 „ 9 = tris kartus (kart) trys yra devyni.
4 „ 4 „ 16 = keturis kartus (kart) keturi yra szesziolika.
ir t. t.

1 kart 2 yra 2	1 kart 5 yra 5	1 kart 8 yra 8
2 × 2 = 4	2 × 5 = 10	2 × 8 = 16
3 × 2 = 6	3 × 5 = 15	3 × 8 = 24
4 × 2 = 8	4 × 5 = 20	4 × 8 = 32
5 × 2 = 10	5 × 5 = 25	5 × 8 = 40
6 × 2 = 12	6 × 5 = 30	6 × 8 = 48
7 × 2 = 14	7 × 5 = 35	7 × 8 = 56
8 × 2 = 16	8 × 5 = 40	8 × 8 = 64
9 × 2 = 18	9 × 5 = 45	9 × 8 = 72
10 × 2 = 20	10 × 5 = 50	10 × 8 = 80
1 kart 3 yra 3	1 kart 6 yra 6	1 kart 9 yra 9
2 × 3 = 6	2 × 6 = 12	2 × 9 = 18
3 × 3 = 9	3 × 6 = 18	3 × 9 = 27
4 × 3 = 12	4 × 6 = 24	4 × 9 = 36
5 × 3 = 15	5 × 6 = 30	5 × 9 = 45
6 × 3 = 18	6 × 6 = 36	6 × 9 = 54
7 × 3 = 21	7 × 6 = 42	7 × 9 = 63
8 × 3 = 24	8 × 6 = 48	8 × 9 = 72
9 × 3 = 27	9 × 6 = 54	9 × 9 = 81
10 × 3 = 30	10 × 6 = 60	10 × 9 = 90
1 kart 4 yra 4	1 kart 7 yra 7	1 kart 10 yra 10
2 × 4 = 8	2 × 7 = 14	2 × 10 = 20
3 × 4 = 12	3 × 7 = 21	3 × 10 = 30
4 × 4 = 16	4 × 7 = 28	4 × 10 = 40
5 × 4 = 20	5 × 7 = 35	5 × 10 = 50
6 × 4 = 24	6 × 7 = 42	6 × 10 = 60
7 × 4 = 28	7 × 7 = 49	7 × 10 = 70
8 × 4 = 32	8 × 7 = 56	8 × 10 = 80
9 × 4 = 36	9 × 7 = 63	9 × 10 = 90
10 × 4 = 40	10 × 7 = 70	10 × 10 = 100

10 kart 100 yra 1000

C. Apsakai.

1. Laukinē obelis.

Tēvas mažo Joniuko buvo daržininku. Vieną pavasario rytą tēvas paēmē sunų į miszką; Joniukas didelei tûmi džiaugēsi.

Daržininkas su savimi lopetą neszinas vaikszcziojo po miszką ir dairēsi į visas szalis. Pamatęs obelēlę, auganczią aikszteje, daržininkas linksmai prasijûkē, ir prisiartinęs ēmē obelēlę iszkasinēti. Joniukas paklausē: Kam ta laukinē obelēlē yra reikalinga, juk mes darže turime daug daug geru medžiu su saldžeis obûlais? o laukinei obûlai visûmet taip yra rugszti; kad asz pernai budamas miszke obûlą prakandau, tûjau jį sviedžiau szalin, nēs toks jis buvo negardus. — Ir nû laukinēs obelēlēs, atsakē tēvas, mes galime susilaukti geru obûlu. — Asz to nesuprantu, tarē sunus. — Palauk, sunait', ateis laikas, kad suprasi.

Daržininkas parsineszē obelēlę namon, pasodino ją tarp kitu, nugenējo nereikalingas szakeles; paskui nupiovęs szakelę nû gero medžio įdiegē apaczion toszies laukinēs obelēlēs, ir vietą, kur įdiegē, apriszo drobiniu lakatēliu. Mažas Joniukas į tai vis stebējosi, bet negalējo nēko suprasti.

Praējo pavasaris, vasara ir rudû — o atējo žiema. Tēvas medelius apraiszciojo sziaudais, sniegas apsiautē visą daržą. Joniukas ir užmirszo apie obelēlę, nēs ēmēsi už labai naudingo darbo — mokinosi skaityti.

Ir vēl grįžo pavasaris, medžei apsidengē lapais, obelēs žydēti pradējo. Tēvas su sunumi vaikszcziojo sodne ir džiaugēsi gražia pavasario diena. Kaip žaibas blygsterējo Joniukui per smagenis mislis apie laukinę obelēlę. Tētusz', klausē jis, kur mudvieju pernai sodintoji obelēlē? Tēvas ēmē sunų už rankos ir parodē jauną medelį, visą apsižiedavusį. — Ak! nesitikējau,

kad isz tos laukinēs obelēlēs kas butu.... sakē sunus. Bet-gi obûlai bus rugszti! — Palaukkime rudens, vaikel', tûmet pamēginsime, pasakē tēvas.

Atējus rudeniui medžei buvo apsikabinēję gražeis obûlais, net szakos sviro nû sunkumo. Ir musu laukinē obelēlē apsidengē raudonais obûlais; prie jos dabar stovējo tēvas su sunumi. Daržininkas palenkē szakelę, nuskynē obûlą ir davē sunui jį pamēginti. Ans-gi valgydamas gyrē labai obûlo gardumą, sakydamas, kad tai ne tokie kaip nû laukinēs obelies.

Tada tēvas tarē: Sunau, kiekvienas žmogus be mokslo ir pažinties Dievo yra toks kaip laukinē obelēlē. Iszkeltas isz miszko tamsybēs į szviesą ir mokinamas palieka kaip ta obelēlē sziądien — geras ir naudingas, už tai reikia isz visu pajēgu mokintiesi, kad atneszti naudą sav ir artimui.

Joniukas klausēsi, ką jam tēvas sakē, o suprasdamas jo mislį atsiliepē: Dēkui tētusziui už tokį mokslą; jau asz visados mokinsiûsi, kad pradžiugincziau tētuszius ir atneszcziau naudą artimui ir tēvynei.

2. Kaip tai yra gražu buti geru.

Poviliukas isz prigimimo nebuvo piktu vaiku. Jis pradžioje labai gerûju gyveno su savo broliukais ir seserimis; bet kad vieną sykį supyko, jis jûs ēmęs nupeszē. Patiko jam tas skriaudimas mažesniu už jį broliu ir seseriu, už tai jis tą piktą darbą ēmē tankei daryti. Bet vienas atsitikimas parodē Poviliukui, kad barnei ir pesztynēs yra labai peiktinas ir negeras darbas.

Ne toli nû szulinio buvo sudēti sienojai, o apaczioje ju gulējo akmens. Poviliukas su savo mažesniu broleliu Jurgiuku pasilipo augsztyn botagus vyti. Pradžioje jis jûkēsi ir buvo linksmus, bet pamatęs, jog Jurgiuko botagas yra dailesnis, norējo nû jo atimti. Jurgiukui nedûdant Poviliukas smarkei supyko, nustumē brolį nû sienoju. Jurgiukas krisdamas smarkei galvą susitrenkē ir sukruvino, bet piktam broliukui nei pikto žodžio napasakē. Tai Poviliuką sugēdino; už tai jis nuszokęs nû sienoju, nedrąsei priējo prie brolelio ir tarē: nepyk, Jurgut', asz kitą kartą tavęs nebeužgausiu. Jurgutis Poviliuką apsikabinęs pabucziavo ir kalczią atleidē. Tēvai nugirdę apie tai vis, labai pagyrē Jurgutį už mylējimą savo brolio, o Poviliuką pa-

barē už jo blogus darbus. Nû to laiko Poviliukas liovēsi užgaulioti savo brolius ir seseris — ir tarp ju klestējo meilē ir sutikimas.

3. Nepaklusnumas.

Motyna Petriui tankei sakydavo, kad jis paupyje nevaikszcziotu vienas pats, o labiausei nelaipiotu į valtis, nēs Petris dar buvo mažas. Bet vaikas motynos neklausydavo, mislydamas, kad jis geriaus už motyną žino, ką darąs.

Vieną rytą motyna Petrio ējo ant uždarbio, nerimastaudama palikusi sunų namie, nors sunus pažadējo nei žingsnį nekelsęs isz grinczios ir kiemo. Ką tiktai motyna iszējo per slenksnį, jau Petris žiurējo į paupį ir tykojo, iki motyna tolokai nueis; jis ketino važinētiesi valtyje ir žuvis gaudyti. Kaip baudēsi, taip ir padarē. Nubēgęs į paupį, įlipo į valtį ir ēmē siubûti. Valtis nebuvo prie kraszto prirakinta, už tai ji tûjau nuszliaužē nû kraszto. Petris pamatęs, kad kaskarts jis toliaus plaukia, ēmē rēkti, bet nēkas jo neiszgirdo. Tûmi tarpu ir vējas ēmē didžiaus pusti, valtis siubavo ant sujudinto vandenio ir plaukē toliaus. Petris nû iszgąsczio mažne apmirē.

Žvejai, gyvenantiejie paupyje, pamatę nelaimingą Petrio padējimą, atbēgo jį gelbēti, isztraukē isz valties pusgyvį, suszlapusį ir perszalusį vaiką; Petris negreitai atsigavo.

Tûmi tarpu motyna Petrio, kad sugrįžo namon ir Petrio nebeřado, verkdama ējo sunaus jieszkoti: tarēsi, kad nužuvo jos vienturtis sunus, kurį sunkei per dienu dienas dirbdama augino, ir mislyjo, kad nebeturēs, kas ją pasenusią nukarszintu.

Džiaugēsi motyna labai, kad žvejai parvedē jai Petrį. Jinai Petrio nebebarē, nēs jis jau buvo gana kentējęs už savo nepaklusnumą. Nû to laiko Petris pagerējo, klausē motynos, ir suprato, kad motyna jau tiktai gerą tepataria.

Matote, vaikelei, ką daro nepaklusnumas! jis atgabena nelaimę ir neramumą jums patiems, o tēvams susikrimtimą ir netilumą. Už tai, vaikelei, visûmet klausykite tēvu, lai bus jums szventu ju žodis. Jums tēvai gyvastį iszlaiko, dûda aptaisą ir gyvenimą, visaip kaip jus myli ir globoja; už tai vis jus tēvams atsimokēkite paklusnumu ir gerais darbais.

4. Mokslavietē.

Poviliukas eidamas į mokslinyczią tankei verkdavo ir skųsdavosi, kad jam ten yra bodu ir kad jis butu laimingas, jeigu nebereikētu mokintiesi. Vieną dieną jau grįždamas isz mokslavietēs Poviliukas taip mislyjo: kad bucziau laisvus, nubēgcziau į miszką, parsineszcziau gražiu lazdeliu, nutaszycziau jas; paskui eicziau į pievas pažiurēti, kaip szieną piauja, arba važinēcziausi valtelēje ant upēs, žuvis žvejocziau. Ak, kaip tai vis man butu ger! O dabar mokslai man atima laisvę.

Parējęs namon sunus tēvui pasigůdē, kad mokslas jam daug daro pikto. Tēvas kantrei iszklausē skundą sunaus ir tarē:

— Gerai, nů szios dienos liaukiesi mokintiesi.

Sunus tai iszgirdęs, kryksztavo isz džiaugsmo. Kaip tai gerai, tarē jis tēvui, kad man nebereikia mokintiesi; bet ar asz dabar viską galēsiu daryti, kas man tinka?

— Viską, gali vaikszczioti ir miegoti, kiek nori. Tiktai man atidůk visas knįgas, isz ju nēko nebegausi mokintiesi. — Tēvui taip įsznekant, Poviliukas atneszē knįgas ir atidavē jas tēvui be gailesczio.

Tůjaus nubēgo į mokslavietę ir gyrēsi savo draugams, kad jis nebevaikszcziosęs į mokslavietę. Draugai patiliomis dusavo ir sznekējo savytarpyje: kad tai ir mes turētumēme tokius tēvus . . . .

Poviliukas isz džiaugsmo visur lakstē: pilni užkerczei jo buvo, jis aplankē laukus, pievas ir artimůsius miszkus — o namon pagrįžęs, miegojo, kiek jam patiko. Taip tęsēsi į penkiatą dienu. Bet jau jam buvo tai vis nubodę, ir szesztą dieną isz ilgesio jis patiliomis paēmē knįgą, kad ją paskaityti.

Tēvas tai pamatęs, sunų subarē: kas neeina ir nenori eiti į mokslus, tam nēra leista knįgą skaityti! Poviliukas szmurgnas galvą panyrino ir pats nežinojo, ką turi daryti, kad jam laikas taip buvo bodus. Kur jis ējo, ten viskas jam buvo pažįstamas; nebemitęs, ką daryti, Poviliukas ēmē minēti mokslavietę. Nuējęs pas mokslavietę, jis rado savo draugus linksmai bebēginējant, ir szirdyje ēmē jiems pavydēti ir tilei sznibždējo: kad tai ir asz galēcziau su jais drauge pabrajyti . . . .

Pagrįžęs namon Poviliukas ilgiaus nebetvērē; pribēgęs prie tēvo, bucziavo jam ranką ir sakē: Asz, tētuszait', noriu eiti į

mokslavietę; nēkůmet nebesakysiu, kad ten ilgu.... Tēvas pradžiugo sunui pasitaisius ir tarē: Žinojau, vaikel', kad taip padarysi; nei vienas žmogus negali ilgai tverti be darbo. Atmink, sunel', kad darbsztumas yra žmogui ir reikalingas ir naudingas. Eik dabar vēl į mokslavietę — ir kitą kartą geriaus pamislyk, ką kalbi ir darai.

5. Sabalys ir vaikai.

Dviem broliam didelei tikdavo lakstyti po kiemą su Sabaliu, nēs Sabalys mokējo visokius jůkus daryti. Vyresnysis brolis, Jurgis, mylēdavo Sabalį, davinēdavo jam lakti, glostydavo jį ir nēkůmet nespardydavo kojom; mažesnysis-gi, Juziukas, įsimanē Sabalį gnaibyti, muszti, mētydavo į jį akmenis... Už tai Jurgis galējo, kada norējo, sēdomis jodinēti Sabalį ir kitus jůkus su jůmi daryti, o Juziukas kada tiktai taip pat daryti taisydavosi, Sabalys suniurzgēdavo ir iszsiviepęs dantis rodydavo. Tai matydamas Juziukas nesuprato, ko dēl jį Sabalys neapkenczia, ir gůdēsi tētusziui ant szunies. Žiurēk, tētusz', kaip Jurgis linksmas bēginēja su Sabaliu, o asz prie jo nei prisiartinti negaliu, ar tai Sabalys ne pertinas už tai? — Tůmi tai ir daigtas, atsiliepē tēvas, kad tu Sabalį be reikalo tankei muszinēji ir kankini, svaidai į jį akmenis — ir už tai tu nori, kad Sabalys tav nekąstu! — Kas tai yra, tarē sunus, juk szuniui neskaudu, kad jį ir akmeniu užgauni! — Jam tiek pat skaudu, kiek ir tav, atsakē tēvas, nēs ir szů yra gyvu ir jaucziancziu daigtu. Liaukiesi szunelį varginęs ir muszinējęs, o pamatysi, kad ir tav jis důsis jodinēti. Ir isz tiesu, kaip tēvas sakē, taip ir įvyko. Sabalys pamatęs, kad Juziukas jam nebedaro nēko pikto, pagerējo ir szokinējo su Juziuku taip pat kaip su Jurgiu.

6. Marytē.

Motyna važiůdama į mēstą žadējo Marytei parvežti lēlytę. Mergytē labai laukē lēlytēs, pasitikēdama jaja pasilinksminti galēsenti.

Parvažiavusi motyna tůjau įbruko Marytei didelią ir gražei aprēdytą lēlytę; lēlytē buvo gerai suvyniota į popērius; Marytē popērius palengva nuiminējo, nēs bijojo, kad lēlytē nesudužtu. Tētutē pamaczius lēlytę, praszē Marytēs, kad ją atneszusi jai

parodytu. Marytē žengē artyn pamažu, neszina savo turtą, bet tētutē ją ragino skubintiesi.

Kad tētutē ēmusi lēlytę žvalgē isz visu pusiu, lēlytē paslydo jai isz ranku, nukrito žemēn ir sutrupējo į szmotelius. Marytē nei nusiminē nei supyko ant tētutēs, tiktai pasakē: matai, tētut', kad kartais gerai yra ir pamažu ką daryti. Tētutē matydama tokį szvelnumą mergaitēs, kuriai buvo piktą padariusi, susikrimto ir iszējo isz vidaus.

Tůmi tarpu įējo į vidų motyna ir pamatē Marytę berankiojant lēlytēs szmotelius nů žemēs; ji smarkei dukterį subarē už neatsargumą; bet Marytē kantrei tylējo. — Tētutē įējusi į vidų pasakē, per kieno kalczią tapē lēlytē sudaužyta. Tůmet tētutē ir motyna buczıavo Marytę už jos gerumą ir pakantrumą. Motyna už tokį dukters pagirtiną pasielgimą, kad nuvažiavo į mēstą, nupirko naują ir dar gražesnią lēlytę.

7. Namie ir svetur.

Igniukui nepatiko augti pas tēvus. Jis ne sykį tēvams sznekējo, kad jie jam nēra geri, nēs neleidžia kiek tinkant brajyti ir siausti, nei důda gerai valgyti, liepia bandą (kaimenę) ganyti, keldina anksti rytą, tai vēl sodina prie knįgos. Mano dēdaitis — sakydavo jis — visai kitaip padarytu, asz noriu pas jį važiůti.

Atsitiko, kad žiemos metą tēvas Igniuko važiavo pas brolį, jis drauge vežēsi ir sunų, ketindamas jį palikti ant mokslo pas savo brolį. Igniukas nors žinojo, kad jis ant ilgo laiko iszvažiůja isz namu, neverkē, nēs jam rodēsi, kad jį tētuszei mažai temylējo, ir iszkeliavo linksmas ir džiugus pas dēdį.

Tēvas atlikęs reikalus grįžo namon, o Igniukas pasiliko ant vaisziu ir dēl mokslo pas dēdaitį. Dēdaitis nů pradžios davē Igniukui laisvę, leidē bēgioti ir nebarē jo, jeigu kēlē jeibį. Igniukui tai vis tiko; vienok neilgtrukus jis ēmē namu ilgētiesi: visi žaidimai jam nubodo. Kad nuraminti Igniuką, dēdis jam davē obůlu; bet jau ir liepē sēsti prie mokslo. Kas dieną Igniukas turējo iszsirasztavodinti; kada jis gerai neiszmokdavo savo uždůtēs, dēdis jį iszbardavo, o paskui ir to nebeganējo — nēs už tingējimą jį nuraudavo, o kelissyk Igniuką skaudžei nuplakē. Igniukas labai raudojo. Bet tai nebuvo galas jo kentējimu. Namie pas tēvus svetimi žmonēs neužgaudavo Igniuko

nei žodžiu nei darbu, o dabar, kada-gi Igniukas namûse dēdžio buvo pussvetimiu, jį visi samdininkai aptardavo, nubardavo, o kiti ir nuskauzdavo. Pats dēdaitis, kurs isz pradžios taip tarsitais buvo geras, dabar liepē Igniukai nebevien skaityti nesuprantamą ir bodžią knįgą, bet sveisti czebatus, aslą szlûti, kiaules szerti ir kitus dirbti darbus. Tai jau buvo Igniukui per daug. Jis verkē ir gailinosi, kad nepasiliko namie pas tēvus. Ant galo kada praējo susznekētas laikas, tēvas Igniuko vēl atvažiavo pas brolį apsilankytu; tēvas buvo mislyjęs Ignelį palikti pas dēdį ant ilgesnio laiko, bet Igniukas kaklą tēvo apsikabinęs graudžei verkē ir praszē, kad vežtu jį namon; jis tētuszio klausysęs ir dirbsęs, ką jis lieps; pas dēdį pasilikęs, jis numirsęs, nēs jį taip czia visi nustumdą ir nuskriaudžią.

Tēvas įsisodinęs Igniuką parsivežē namon. Nû to laiko Igniukas nēkûmet nebepeikē savo tētusziu, bet jûs mylējo ir gûdojo, ir taip viską taisē, kad tēvai nei rugoti nēkûmet neberugojo ant savo sunaus.

Taip tai ir jus, vaikai, gûdokite ir mylēkite savo tēvus; nēs nēkas kitas taip jusu nepagûs ir neslaugins kaip kad tēvai.

8. Apdraudimas vagies.

Beniukas įsimanē vaginēti. Nû pradžios jis pavogdavo nû tētusziu vieną kitą pinįgēlį, tai vēl nesiklausęs matuszēs iszlaižydavo medaus pûdelį, arba kad jam patiko botagas berno, botagą nunēręs nû botkoczio įkiszdavo į malkinę, kad kiti nerastu; taipo-gi ne sykį Beniukas grietinę (smetoną) nugraibęs suvalgē, nēkam nematant. Žinoma, kad Beniukas klausiamas, bene jis taip negražei elgiasi, atsakydavo aiszkei, kad ne.

Vieną sykį, kad nedēlios dieną žmonēs iszvaikszcziojo į bažnyczią pasimelstu — o tai buvo po rugiapiutēs — Beniukas nubēgo pas savo draugą vienmetį Klimą pasikieminētu. Beniukas su Klimu muszo geineis ripką ulyczioje; bet kad tai nubodo, jûdu ējo į sodną pasivoliotu ant žolyno. Czia besivartydamas Beniukas pamatē netolimais jauną obelēlę, apsikabinējusią raudonai-geltonais obûlais; jis užsikrito tu obûlu. Neimk anei vieno, tarē jam Klimas, nēs mano patēvis jûs susiskaitē, ir manę labai plaktu, jeigu nors vienas pražutu. Beniukas perkalbinējo Klimą: patēvis juk nei numanyte nenumanysęs, kad jam truks vieno ar

dvieju obûlu. Taip besznekant ant galo ir Klimas pritarē nuskobimui obûlo.

Patēvis Klimo parējęs isz bažnyczios besiliûbdamas nuējo ir į sodną aplankytu savo sodintus medelius. Priējęs prie obelēlēs rado vieną szakutę palaužtą ir keliatą obûlu nuraszkyta. Tûjau sugriebęs Klimą jis ēinē muszti už nuskynimą. Klimas plakamas netvērē nepasakęs, kad obûlą nuskynē ir szaką palaužē ne jis, bet Beniukas, kurs buvo sziądien pas jį atējęs.

Patēvis Klimo sutikęs tēvus Beniuko labai jiems rugojo už negerą auginimą sunaus, kurs galįs palikti ir dideliu vagimi. Beniukui tēvai kailį iszpylē, tûmet jis ir kitas savo kalczias pasakē. Bet tēvu smugis užsimirszta, taip tai ir Beniukui veikei isz galvos iszējo, kad už vaginējimą tēvai jį skaudžei buvo raižę.

Tûmi tarpu atējo rudû ir laikas obûlu krētimu. Beniukas linksmas rûszēsi sodne aplink obûlus. Tēvas jam liepē pririnkti pilną sētuvēlę nukrēstu obûlu. Beniukas tai padarē nežinodamas, kam yra tie obûlai priskirti. Kad jis tēvui pasigyrē atlikęs uždûtą darbą, tēvas jam įsakē tą sētuvēlę nuneszti patēviui Klimo ir perpraszyti jį už tai, kad po rugiapiutēs nuskynē jo obûlus. Beniukas nairēsi ir raukēsi ir nenorējo tai daryti, bet kad tēvas liepē, jis turējo nueiti pas susēdą ir akyse daug žmoniu persipraszyti. Tokia koronē Beniuką smarkei sugēdino. Kûlaik gyvas Beniukas nēko svetimo nebeužkabino.

Vaikelei, visûmet gûdokite svetimą turtą; vagystē daug pikto atnesza: ir piktą paskalbą ir gēdą ir panēkinimą ir myrį.

9. Tikra meilē.

Penkmetinį Baltriuką tēvai atidavē tētutei ant auginimo. Tētutē rupinosi netiktai apie budintį Baltriuką, bet ir tûmet, kada jis ilsējosi. Taip antai kad Baltriukas atguldavo, tētutē atējusi patardavo jam, kad gulētu iszsitiesęs ir didesnis užaugtu. Baltriukus kaip visûmet taip ir dabar klausē tētutēs. Vieną kartą, nežinau isz kur, jam atējo ant seilēs pasiklausti tētutēs, ar ir ji kûmet mirsenti. Mirsiu, mano vaikel', atsakē tētutē. O-gi kada, tētutē, mirsi? vēl paklausē Baltriukas surustējęs. — O, dar ne greitai; kad jau tu busi didelis užaugęs — atsiliepē tētutē.

Vaikelis ant to nēko neatsakē; tiktai vakare, pagal paprotį, kad tētutē atējo pažiurēti jo patalēlio, atrado jį susirengusį, ir vaikelis, taip visûmet paklusnus, sziądien tētutei liepiant nenorējo

nei maž iszsitiesti. Kas tav pasidarē? klausē tētutē; palauk, kad neklausai, didelis neužaugsi! — Tai ir gerai! atsakē aszarodamas Baltriukas; asz nenoriu užaugti, kad tētutē greicziaus nenumirtum.

10. Gera mergytē.

Baisei szaltai žiemai ēsant, maža Onytē rankiodavo visokius trupinēlius. Susidējusi jûs į skraitą iszeidavo ant kiemo ir barstydavo ant žemēs, o paukszteleì suskridę džiaugsmingi jûs lasē. Onytei nû szalczio kartais ir rankelēs sustyvēdavo.

Vieną sykį matutē pamatē Onytę atliekant tą darbą ir pradžiugusi jos gerumu, paklausē: Kam tujai, Onyt', tai darai? — Dēl to, matut', atsiliepē Onytē, kad dabar viskas yra po sniegu ir uždengta ledu, o vargszai paukszteleì gali nudvēsti nû iszalkio. Už tai asz jûs peniu, kiek galiu. — Bet visu negalēsi iszpenēti, tarē matutē. — Iszpenēsiu, matut', iszpenēsiu, nors pati turēcziau pusę tiek valgyti, kiek man dûdi. Nelaimingus ir apleistus reikia visûmet szelpti.

Tai girdēdama matutē prispaudē Onytę prie szirdies ir pažadējo dukterei dûti tiek trupinēliu, kiek ji pareikalaus.

11. Mylēk tēvynę.

Kaziukas nû pat mažu dienu vienval rupinosi apie tēvynę. Kad jis ir ugterējęs nesiliovē taip pat daryti, radosi žmonēs, kurie norus ir darbus Kaziuko peikē ir nēkino. Taip tai ir Gaudžius savo giminaitį Kaziuką sutikęs nepraleidē jį neužkabinęs.

Pasakyk man, tarē jis Kaziukui, ką-gi iszmintingo darai? Tujai nori mokinti žmones, raszai jiems knįgas ir įsznekinēji vis tai, kas jiems dûs pelną ukēje, pramonēje ir prekystēje, nori padēti įtaisyti mokslavietes ir ten szviesti vaikelius, tujai tariesi isz benûmoniu ir nedoru žmoniu padarysęs jûs gerais, darbszczeis, protingais.... Tet, tavo darbas eis ant nēku. Žmonēs tavęs neklausys, tavę visi užmirsz, ir ant galo dirbdamas dēl kitu pats pristoksi dûnos ir badu mirsi; tûkart pamisz tav ir besznekucziûti apie atkēlimą tēvynēs Lietuvos. Asz tai bent iszmintingiaus darau. Einu czia ir ten, szį ir tą pats uždirbu, o ką kit pasipelnau per apgaulį ir vylių. Už tai man ir gerai sekasi, žiurēk, jau dabar deriu dvarelį nû pono Burnio.

Ant tokio pikto įkalbinimo Kaziukas nēko neatsakē, tiktai atsidusējęs, mąstē, jog ateis kůmet norint laikas truputį kitoniszkas. Ir isz tiesu taip įvyko. Pamažu tarp Lietuviu ēmē vaikszczioti lietuviszkos knįgos, žmonēs jas ēmē skaitinēti, ir Kaziukas, kaipo rasztininkas, buvo visu mylimas ir gůdojamas. Kaziukas nenorējo per daug atmokesczio už savo rupestingumą; jam užteko to, ką jis gavo gryna sąžine uždirbti. — O Gaudžiui piktai nuējo. Jis nusipirko dvariuką nů Burnio; bet kada-gi nei pats nenorējo dirbti, nei szeimyną kaip priderint laikē, nei-gi ukauti mokējo, už tai ant jo lauko nēkas nei veszējo nei augo. Neužilgu Gaudžius įsiskolino, ir ant galo nebetverdamas jis turējo žydams pardůti savo dvarelį — ir taip jis vēl pasiliko vargszu.

Gaudžius dabar vēl pasitikęs Kaziuką kalbino skųsdamasi ant savo likimo.

Biauru man dabar, sakē jis. Důnos nebeturiu, ir negaliu vietos nēkur gauti. Žmonēs manimi neiszsitiki ir manęs nei ant akiu nekenczia. Ką-gi asz dabar bedarysiu?!

O ar atsimeni, atsakē jam Kaziukas, ką man kitą kartą sznekējai? Dabar-gi asz tav pasakysiu, kad tujai nēkůmet nebutum pavargęs, jeigu butum artimą neskriaudęs ir jeigu butum mylējęs tēvynę Lietuvą. Sziądien tujai gēdiesi priesz kitus ir pasisakyti, kad tu esi *Lietuvininkas,* kaip kad tēvai ir pratēvei tav ir musu tautai darytu gēdą! Darbas dēl tēvynēs, dēl iszlaikymo garbēs, kurią pavaldēme nů savo kareiviszku ir drąsiu tēveliu, ir růsza apie dvasiszką, doriszką ir medegiszką žmoniu atgijimą butu tav ir ramumą suteikę, ir sziek-tiek turto; o prie to butum įgijęs visu meilę ir gůdonę. Kas-gi kaltas, kad tujai nenorējai eiti keliu teisybēs ir meilēs! Kas dirba dēl iszlaikymo garbēs tēvu ir dēl artimo, tas ir sav uždirba tai, ko jam reikia.

Vaikelei, sekkite paveikslą Kaziuko. Mylēkite lietuviszką kalbą, slauginkite Lietuvininkus, skaitykite lietuviszkas knįgas, ir patys kiek įmanydami stengkitēsi gabenti naudą tēvynei Lietuvai — tůmet jums seksis gyventi czia ant žemēs.

D. Isz gamtos.

1. Iszkilmingumas gamtos*).

Kur tiktai žmogus pažiuri, jis mato neregētą skaitlių gražiu ir naudingu daigtu. Visas szis svētas yra pilnas įvairiu stebuklu; nēkas negali surokûti visas dovanas ir geradarystes gamtos.

Koksai stebuklingas rēdas ir koksai tobulas nutaisymas tos žemēs! Visûmet keicziasi diena su naktimi, szaltis su sziluma, taip pat pagrecziui eina laikai metu; o tai vis darosi dēl to, kad neatsimaino taisyklēs, valdanczios visą didumą svēto. Kiek gražumo ir iszkilmingumo regime czia ant žemēs! Pirma auszros brēkszta, skaistus spindulei saulēs, tili ir patogi szviesa mēnesio, mirguliavimas milijonu žvaigždžiu giedrame dangaus mēlinume: ar tai vis negaivina žmogų, kurs stebisi į gamtą? O-gi musu laukai, apsēti javais, trąszus pievu žalumas, turtai žolynu ir naudingi vaisei daržu ar neperima ramumu szirdį, o pasigērējimu akį žmogaus? Kaip mums tilu ir linksmu vaikszcziojant keleleis, apsiaustais miszku paunksneis, ant virszuniu kalnu, tiliûse ir apleistûse slēniûse, pakraszczeis upiu ir sriautu, pas meilei zirzenanczius arba vēl nožmei nupûlanczius vandenis, tai vēl paežeriûse ir mariu pakraszcziûse! Juk ir pykstant gamtai, kada kryžkryžeis žaibai apszvieczia dangų ir žemę, o isz bedugnio verdanczių ugnakalniu kįla dangopi liepsnoti stûbai, draugas gamtos ras savo szirdžei ir akei tikrą linksmybę.

O kad savo žvilgį atitrauksime nû tos mažos žemēs, kurią apgyvename, o pakelsime į žvaigždētą dangų, kada pamislysime, jog anie tukstanczei žvaigždžiu yra atskiri pasaulei, tada musu dvasē persiima pasigērējimu ir pastebējimu ir pasižemindama gûdoja ir garbina tą, kurs įkurē ir iszlaiko tas saules ir žvaigždes!

---

*) Gamta priegimtis, natura.

2. Żmogus.

Žmogus turi regimą kuną ir neregimą dvasę. Už tai ir gyvastis žmogaus yra dvejopa: kuniszka ir dvasiszka.

Kunas susideda isz kaulu, raumeniu ir kraujo, ir visas yra ûda aptrauktas. Prie kuno atskiriame galvą, liemenį ir sąnarius.

Virszutinioji dalis galvos vadinasi kiausze arba kaukûle, ir yra apžēlusi plaukais. Abipus kaukûlēs turime spinginius (smilksnis) ir ausis. Prieszakyje yra veidas arba gymis. Czia tai yra kakta, akys, nosis, burna ir lupos, skrûstai ir smakras. Viduje burnos yra liežuvis, dantys, gomurys ir gerklē.

Tarp galvos ir liemens yra kaklas, prieszakyje stemplē ir užpakalyje sprandas ir pakauszis.

Prie virszutinio liemens yra peczei, nugara, paszonis, prieszirdis ir krutinē. Prie apatinio liemens yra pilvas, kulszys ir strēnos.

Sąnareis prie kuno yra rankos ir kojos. Prie kožnos rankos penki pirsztai, taip jau prie kožnos kojos. Žmogus turi vieną deszinę ir vieną kairę ranką, vieną deszinę ir vieną kairę koją. Kojos yra vaikszcziojimui, stovējimui, bēgimui; rankos, kad ką nutverti, kelti ir laikyti; rankomis siuvame, mezgame ir raszome. Rankomis atliekame labai daug daigtu.

Žmogui yra dang daigtu taip reikalinga, kad jis negali be ju patekti; taip tai reikia valgio, gērinio, aptaiso, namu.

Nei kuniszku padaru nei savo prievolēmis arba reikalais žmogus neatsiskiria nû gyvenimo gyvûliu: žmogus budi ir miega, dirba ir ilsis, valgo ir geria, gimsta, auga, stembsta, sensta ir mirszta. Kaip kunas gyvûliu taip lyginai ir kunas žmogaus kûkart apserga ligomis, kurios kartais taip įveikia kuną, jog ir dvasē jį apleidžia.

Tas tai kunas žmogaus yra stamantrei susietas su dvase. Saitu jûdvieju yra pajautos kuno. Pajautas turi visi gyvûlei. Akys talpina savyje *pajautą regējimo,* akyje žmogaus atsispindi apielinkē, ir antraip, akyje žiburiûja dvasēs stovis. — Ausyje turime *pajautą girdējimo,* ką akis mato, tai ausis girdi. — *Skonis* — tai jautimas dirksniu (nervu), kerincziu liežuvyje ir gomuryje; jis pasako, kas yra ger ir naudinga žmogaus sveikatai, kas žmogui eina žinioje, o kas gali kenkti, — *Uoslē* yra įspudis, padaromas nosies dirksnyse. — *Palytējimas,* ana žemiausia pajauta,

taipo-gi prideri nû nervinio sądēlio, kurs yra paplēstas visame kune. — Yra ir dar dvi pajauti: *raumeninē* ir *dirksninē,* bet tiedvi czia placziaus neapraszinēsime.

Per tas tai septynias pajautas smagenys gauna įvairius *įspudžius;* įspudis tai nēkas kitas kaip tiktai atsimuszimas apielinkēs musu smagenyse! Tokie įspudžei žmogui dûda *nûvoką* apie daigtus; nuvokimas pasilieka smagenyse, ir szitai mes gauname — *atmintį:* žmogus mena tai, ką jis matē, girdējo, ûstē ir t. t., ir tai, kaip tie jausmai musyje atsigarsējo.

Kad susiburiûja įvairus įspudžei, kokius padarē jeib koks daigtas į mus, tûkart susitaiso *nûmonē,* sutaikinimas ir sugretinimas smagenyse to, ką žmogus atmena. *Protas,* ta szauni galybē žmogaus, apvelka musu įspudžius į žodžius, ir taip gauname *kalbą.*

Taigi žinome, kad žmogus turi galvoje smagenis; tos smagenys yra dirksnimis kaip kokeis siulais suvarstytos su pajautomis; pajautos daro naujus įspudžius, atkeldina ir pažadina senus ir tokiu tai budu mename, manome, prantame ir sznekame. Ar-gi ne stebuklingas yra įtaisymas musu kuno?!

Prie minētu jau įpatybiu musu smageniu reikia dar pridurti tai, kad, susirinkus gana įspudžiu, smagenys įgauna veiklumą; vienas įspudis gretinasi prie kito, kraunasi į kruveles; tokį tai veiklumą gautu įspudžiu vadiname *mąstimi* (mislimi).

Peržiurinēdami savo mąstis randame vienas ēsant pritiklias gyvenimui, o kitas ne; galybę, kuri taip mąstis perkratinēja, vadiname *iszmintimi.* Musu pacziu gyvenimui pritiklios ir geros mąstys gali musu artimui atneszti gērį ar skausmą; žmogus neturi nēkûmet varginti savo artimą nei gyvûlį, nēs kas skriaudžia kitus, tas ir pats bus skriaudžiamas; galybē, kuri perkrato tai, kas ger ar neger mums patiems yra ir artimui, vadinasi *sąžine.*

Matome, jog musu smagenyse telpa daug įpatybiu ir gēbsnumu (primanumu). Nûvoka, atmintis, protas, mąstis, iszmintis ir sąžinē — tai vis dabina smagenis ir padaro turtą ir iszkilmingumą žmogaus; nēs tie gēbsnumai, kruvoje imti, yra papûszalu žmogaus ir vadinasi jo *dvase.*

Ne gana, kad dvasē tyrinēja gamtą ir draugiją, jinai kvoczia ir pati savę; ji savo esybę tyria ir geidžia suprasti uždûtę gyvenimo; ta dvasē nutaiso gerus jausmus, jausmą teisybēs, teisingumo ir meilēs; ji iszaugina *norą,* aną galingumą savopame

pasielgime. *Pažintis, meilē* ir *noras* — tai visa galybē dvasēs ir atgabena laimę žmogui ant žemēs, spirdama jį prie vienapradinio darbo, kurs visokeriopina ir džiugina žemiszką žmogaus gyvenimą.

Norint mažumą pažinę žmogų, galime pasiklausti, koks yra jo prilikimas ant žemēs, ant tos „aszaru pakalnēs“. Yra žinoma, kad girinei žmonēs ir tamsus ir netvarkus ir gyvûliszki. Tekant gadynēms žmogus eina žmoniszkyn; patyrimai, surinkti tēvu, o pereidami ant vaiku, apszvietē kaskarts daugiaus žmonystę — ir taip ji vis eina akylyn. Žmogus budamas ir akylesnis ir geresnis visûmet pasidabina teisingumu ir meile artimo; panaikinęs gyvûliszkumą, su laiku žmogus palieka geru, doru ir iszmintingu. Taigi suprasti galime, jog žmonystē, jû ji tolyn žengs ir jieszkos teisybēs, meilēs ir mokslo, jû geryn eis ir tobulyn. Jau-gi nēra galima ant žemēs palikti visiszkai geru ir tobulu, kadangi czia daro painę žmogui jo paties prigimimas, bet vis-gi žmogus turēdamas prakilnią dvasę ir galingą norą gali gērēti ir tobulēti be galo ir kraszto. Ta „aszaru pakalnē“ gali pasidaryti „dangumi“, kurio mes sziądien jieszkome kur kitur. Už tai ir mes mokinkimēsi, dirbkime ir mylēkime artimą — o savo ûlumu ir patys pagērēsime ir kitus savo paveikslu ant gero pajudinsime.

3. Apie pasaulį.

Visur, o labiausei sziltûse krasztûse, kur darbas yra lengvesnis, kur žmonēs ne žemę ardami mito, bet ganydami bandą, nû vienu ganyklu ir lauku kilnojosi į kitas, vakarais ir naktimis žmonēs žiurinējo į dangų ir mąstē ir stigavojo — kas-gi tai butu ana saulē, anos žvaigždēs ir mēnû, kaip jos pateka, kokį turi pavidalą ir didumą žemē? Ir ne už karto žmonēs pateko ant teisybēs; nû pradžios daug turējo klaidingu pažiuru, liki palengva, spēdami, pastebēdami, palygindami ēmē atsekti tiesą. Pakûlaik žmonēs įgijo sziądykszczią žinią, praējo daug amžiu, ir mokslininkai daug prakaito praliejo, liki iszspējo ir aprokavo, kaip viskas yra.

Užkopę nakties metą ant kalnelio ir pasistebēdami į dangų, mes pamatome daug žvaigždžiu, paprastai matomu ir pažįstamu. Nēs kas nežino antai sietino, valgio neszējos, grįžulio ratu ir t. t.? Tos tai žvaigždēs visûmet pasilieka vienodame atstogume tarp savęs.

Tūmi tarpu kitos, kaip antai *auszrinē* (Venus) regimai vaikszczioja ant dangaus, praszoka anas stovias žvaigždes ir pasirodo įvairiose vietose. Aiszku, kad yra koks skyrius tarp dangiszku gumulu, jeigu vieni tarytum ant vietos stukso, o kiti be paliovos rieda. Tie visi žiburei nū tolo iszveizdi vienodais; bet žmonēs mąstaudami ir atidžei prisižiurēdami pamatē, jog žvaigždēs turi buti įvairiu menciu.

Saulē, kuri mums szvieczia dieną, ir mēnū, kurs pateka, idant apžiebti naktį, ant galo nesuskaitytas burys žvaigždžiu, kaip žiburiūjanti smiltis pabarstytu ant dangaus, tai vis rodo stiprumą anos pirmutinēs spēkos, kuri įkurē tokį pasaulį.

Kaip czia ant žemēs žmonēs ir augmenys, žmonēs ir gyvūlei turi įvairų prigimimą, maži ir dideli, turi visokias spēkas ir augumus, taip pat ant dangaus turime žvaigždes mažesnias ir didesnias, ir kožna juju kitaip rieda. Kaip nurodo saulē ir mēnū, visi dangiszki gumulai yra apskriti kaip skritulei ir musu žemē taipo-gi yra apvali. Kūlaik žmonēs nepažino žemēs, tarē ją ēsant ploksztą kaip lenta; geidē žinoti, kas jos apaczioje yra. Bet vaikszcziodami per svētą ir geriaus prisižiurēdami, pamatē, kad iszvažiavę isz kokios vietos, o vienval važiūdami į vieną pusę, k. a. į saulēteki, ant galo žmogus pagrįžta į tą vietą, isz kur jis iszvažiavo.

Tai galima lengviaus įsitēmyti važiūjant per paprastas musu platumas: — isz tolo pamatome pirmiausei virszunę bažnyczių ir trobu, tiktai paskui iszvystame visus namus iki pamato. Juk jeigu žemē nebutu apskrita, galētumēme vienkart matyti visą bažnyczią ir visas trobas.

Tokiu budu pasirodo, kad ir žemē, kaip kad kiti dangiszki gumulai, yra apskrita. Isz to, kad žvaigždēs teka ir nusileidžia, kad mēnū stukso tai augszcziaus tai žemiaus, lengvei suprantame, kad dangiszki gumulai nestovi ant vietos, bet kad be pertrukio teka (rieda). Nēkas nestovi, nesiilsi: kas tiktai yra ant dangaus, teka, rieda, ir jeigu mums pasirodo, jog stovi, tai toks akiu prigavimas atsieina per tolumą. Tame juk matome didelį žmogui mokslą, kad ten, kur nēra judējimo ir szaro, nēra nei gyvybēs, ten myris ir žutis; ir žmogus turi dirbinēti ir judēti per visą amžią, nēs tinginiūjant apninka myris ir suirimas.

4. Szviesa.

Isz visu gamtos nůtikiu gražiausias, naudingiausias ir reikalingiausias — szviesa. Kad szviesos nebutu, mes nei matytumēme gražiausius darinius (dažus) žemēs, nei ką dirbti galētumēme, nei — kas svarbiausia — be szviesos gyvastį iszlaikytumēme. Jei matome, tai su pagalba szviesos; juk ir tamsioje naktyje nēko gana greitai neregime.

Szaltiniu szviesos yra įpaczei saulę. Jau-gi szvieczia mums ir mēnů, bet prie jo szviesos yra sunku dirbinēti; reikētu pakabinti danguje asztůnis szimtus mēnesiu, norint, kad ju szviesa prilygtu saulēs szviesai. Žvaigždēs důda tilios ir giedrios nakties metą tiek szviesos, kad joms žibant žmogus bent atvangei gali vaiksztinēti.

Greta tokios szviesos, mes turime dar ir žemiszką szviesą, kaip antai paszvaistą, žaibus ir t. t.; bet ta szviesa retai teatsitinka ir ne ilgai tetrunka, o per tatai žmonēms ne daug naudos atnesza.

Yra ant žemēs nekurie žibą daigtai, kaip antai kirminēlei szv. Jono, medžio žalsvi pusrelei, posporas, kurį deda į brēžukus (deguczius), bet ir tie daigtai nepelno vardą szviesos, kadangi negali iszgainioti nakties tamsybes.

Kad saulei nusileidus kįla naktis, žmonēs pramano įpatingą szviesą ir darbaujasi prie jos. Nů kiekvienos szviesos ar gamtinēs (kaip saulē) ar priemoniszkos (kaip uždegta žvakē) iszlaksto spindulei, kurie vēl atsikorę į daigtus, aplink ēsanczius, důda atspindį. Taip tai tie spindulei, pareinantiejie nů daigtu į musu akį, ir padaro tai, kad *matome* apsukui musu gulinczius daigtus.

Per nekurius daigtus szviesos spindulei kiaurai perlenda, taip antai per vandenį, stiklą ir t. t.; tokius daigtus mes vadiname *permatomais* arba *perszvieczimais*. Per kitus daigtus szviesa ar pereina, bet nebevisa, t. a. per puslę, baltą popēriu, drobę, plonas nůtrupas sliudos, tokius tai daigtus vadiname *pusētinai perszvieczimais*. Per akmenį, medį, skardą, szviesą, suvis szviesa neperlenda, už tai tokius daigtus vadiname *neperszvieczimais* arba *nepermatomais*.

Greitumas szviesos yra neiszpasakytinai didelis. Tyrinējimai mokslininku parodē, jog szviesa nuskrenda, liki szirdis vieną sykį tvinktelēja, su virszumi 40,000 myliu. Tůmi pa-

sireiszkina ne vienas įpatingas nůtikis; taip dabar galime suprasti, dēl ko, žiurint nů tolo į szaudyklę, pirma pamatome ugnį, o paskui nugirstame trenksmą szuvio: greitumas skrydimo szviesos yra toli gražu didesnis ne kad greitumas skrendanczio balso. Szaujant vienu kartu pakilo ir žiburys uždegto parako ir trenksmas oro; bet vilnims szviesos greicziaus skrendant už vilnis balso, mes szviesą pirma iszvystame, o jau paskui nugirstame ir balsą.

Szviesa labiausei yra reikalinga iszlaikymui sveikatos; taigi ir gyvasties. Žmogus, uždarytas į tamsų kalējimą, prapuldo sveikatą, įgauna iszblyszkusį veidą, pražudo pajēgas ir sunyksta; augmů, auginamas patamsyje, turi baltai geltonus lapus, yra silpnas ir greitai žųva.

Įtekmę szviesos sveikaton žmogaus matome gana greitai kasdien: saulei szviecziant, žmogui ir linksma ir lengvu dvasēje, užējus-gi lytams ar dienai apsiniaukus kiekvienam ir neramu ir ilgnu yra.

5. Oras.

Įeinant į tuszczią grinczią rodosi, kad joje nēko nēra; bet greitai mosterējęs ranka į vieną ir kitą pusę jauti, kad *kas žin kas* kliudo, kad *kas žin kas* szaldo ranką. Atidarę langus ir duris kryžkryžeis juntame puputimą vējo, norint lauke butu visai nevējůta; kad mes greitai bēgame, *kas žin kas* mums drapanas ir plaukus traukia į užpakalį. Taigi nors mes *nēko* nematome, bet yra *kas žin kas* aplink mus. Nu ir kas-gi tai butu? — Yra tai *oras*.

Ant pavirszio žeminio skritulio oras labai daug įima vietos, jis visur įsispraudžia. Ant kalnu ir slēniůse, szuliniůse ir grincziose, sklepůse, juk ir musyje pacziůse randasi oras. Mes oro nematome dēl to, kad jis yra perszviecziamas; bet jog oras nēra *nēku* o tiktai daigtu, butinai reikalaujancziu vietos ant patilpimo, tai galime itin lengvei perprasti. Imkime plēczką, pilną vandens ir iszliekime vandenį laukan. Kas liks plēczkoje? Nēkas; už tai plēczka bus dabar tuszczia. Pažiurēkime, ar taip tai isz tikro yra. Nuleiskime plēczkos kaklą žemyn ir skandinkime plēczką į vandenį; nors plēczka yra tuszczia, bet vis-gi vandů į ją neįeina. O tai dēl to, kad oras neįleidžia vandenį. Isz lengvo dabar vandenyje verskime kaklelį plēczkos į virszų, tůjaus

vandů ims klekēti į plēczką, nēs oras budamas lengvesnis už vandenį, iszvarytas isz plēczkos, szoks mažůse burbulēliůse į augsztą; orui pasitraukus, plēczka sklidina priteka vandens. Kadangi oras visur kur įsispraudžia, tai numanyti galime, jog jis yra smarkei lengvus ir smulkus.

Oras labai persiszvieczia, ir dēl to orą negalime regēti isz tolo, taip pat kaip nů tolo negalime regēti gražiu ir skaiscziu stiklu langůse. Bet sudējus tokiu stikleliu kruvutę, norint jie visi persiszvieczia, vienok įgauna žalsvą ar melsvą ar kitokį darinį, pagal mencių stiklo. Oras-gi yra daug permatomesnis ir toli skystesnis ne kad stiklas, už tai jo darinį tiktai labai isz tolo galime pažinti. Žiurēdami augsztyn giedrioje dienoje mes matome, kad dangus turi tamsei mēliną darinį. Toks mēlinumas paeina nů mēlino darinio oro, kurs yra permatomas tiktai didelēje daugybēje. Kalnai apaugę miszkais, žiurint isz tolo, norint butu žali, rodosi mums melsvi, per tai, kad oras įimdamas ardvę tarp akies ir kalno, permaino darinį kalno taipo-gi į melsvą.

Bet oras ne tiktai turi darinį, bet dar ir svarumą. Jůmi bus oras tirsztesnis, tůmi daugiaus jis svers, o kad bus skystesnis, mažiaus ir tesvers. Oras szaltas yra tirsztesnis, už tai ir svaresnis, toks oras visůmet leidžiasi žemyn; oras-gi sziltas yra skystesnis, už tai ir skrenda į augsztą. Dēl to tai kůmi grinczia yra augsztesnē, tůmi ją sunkiaus yra apszildyti, kadangi sziltas oras per savo lengvumą vis į augsztą skrenda. Žiemą ir kurenant peczių visůmet yra szalt ant aslos, nēs oras isz kiemo įsimeta į vidų per mažtelytes plyszeles apaczioje grinczios, tokiu pat budu kaip kad vandů veržiasi laukan isz perdžiuvusio medinio sudyno. Už tai ir įszildytoje grinczioje žiemą kojoms yra szalt; atsistoję ant skůmēs jaucziame, kad palubyje yra daug szilcziaus. Taip tai aiszku, kad szaltasis oras visůmet vidun plaukia apaczia, o sziltasis per augsztą isz jos iszeina. — Dar ir kitu paveikslu parodysiu sunkumą oro. Įmerkkime vieną galą sziaudelio į vandenį, o antrą įkiszkime tarp lupu. Kad dabar orą trauksime į savę, tai vandů pripildys sziaudelį ir pasieks lupas. Dēl ko-gi tai? Su vis ne dēl to, kad lupomis traukiame orą, bet dēl to, kad isztraukus orą isz sziaudelio pasidarys tusztybē, o oras isz lauko pusēs savo sunkumu spauzdamas vandenį, įgrumdys jį į sziaudelį. Ant tokio

pavyzdžio yra įtaisyti pumpei, kureis mēstûse pasigauna dēl įtraukimo vandens. Pumpis susideda isz medinio ar geležinio vamzdžio, kurio vienas galas yra įleistas į vandenį. Į vamzdį yra aklinai įtaisytas įkaisztis arba kamsztis, o prie jo prikergtas dangtis, kurs atsivožia į augsztą. Įkaisztį pakylējant, oras viduje vamzdžio neiszpasakytai prasiskiedžia, o oras isz lauko pusēs, spauzdamas vandenį, įgena jį į vamzdį. Apaczią vamzdžio uždaro uždangalas, kurs taipo-gi atsiveria į augsztą; vandû, spaudžiamas oro isz lauko pusēs, atidaro uždangalą ir įeina į vamzdį; įkaisztį žemyn spauzdami, slēgiame vandenį pumpyje; taip tai užsidaro dugninis vamzdžio dangtis ir vandû iszteka virszun įkaiszczio, ir taip kartas nû karto kylējant įkaisztį, vandû eina augsztyn ir augsztyn, liki pasiekia skylę pumpio, per kurią vandû iszteka į pastatytą sudyną. — Toks tai darbas atsikartoja kožnąsyk, judinant įkaisztį, ir vandû teka laukan, greitai ir be pertrukio tą įkaisztį kilnojant.

Apsiaucziąs mus oras, vadinamas *padangiszku* (atmospairiszku), yra duja didelei perszviecziama ir susideda isz dvieju duju, t. vad. *degio* (rugsztdario) ir *gyvmario* (azoto).

Degis (rugsztdaris) — tai duja neturinti skonio, darinio ir kvapo. Degis yra gamtoje labai reikalingas; neēsant degio negalētu gyventi nei augmens nei gyvûlei podraug su žmonēmis. Jei nebutu degio, mes neturētumēme ugnies nei vandens nei daug, labai daug daigtu; vienu žodžiu sakant neēsant degio svētas negalētu pastovēti, jei bent kitame pavidale.

Degis yra reikalingas augmenims, žvērims ir mums patiems ant atsikvēpimo, be kurio gyventi nebutu galima. Lengvu tai perprasti matant, kad gyvûlēlis ar paukszty tis įkisztas į sudyną, su vis nû oro isztusztintą, gana greitai gyventi paliauja.

Taigi visi augmens, žvērys ir žmonēs kvēpûja degį. Už tai galētu paklausti vienas ar kitas: kad taip tai degis yra nû amžiu vartojamas, ar-gi ilgai žmonēs jo priteks? Stebuklingas ir gudrus yra gamtos surēdymas. Tai gyvûlei pataiso orą dēl augmeniu, tai vēl augmens dēl gyvûliu. Kvēpûdami gyvûlei įtraukia į plaucziu žinomą oro skaitlių ir sudēvēję jį pagal savo reikalus iszmeta laukan; tas tai iszmestas oras, kurs vadinasi angline rugsztimi (anglarugszte), gyvûliams su vis nebederlus, gaivina augmenis. Augmens įsiurbia savēpi aną gyvûliu sudēvētąjį orą ir savotiszkai pertaiso; taip pertaisytas oras ne-

bederi augmenims, bet už tatai tinka vēl gyvûliams, nēs gyvûliams mēgsta degis. Ir taip darēsi nû amžiu ir darysis amžinai. Prie to czia jau pasiaiszkina, dēl ko žmogui taip yra meilu buvoti tarpmedēse ar ant lauku, apžēlusiu medžeis ir žolēmis,

Gyvmaris (arba azotas, salētrodaris) taip pat kaip kad degis yra duja be skonio, darinio ir kvapo; jis padaro didžiausią oro dalį, nēs ore ant penkiu daliu — keturios dalys yra gymario, o viena degio.

Gyvmaris negelba deginti kuną, nei tinka kvēpavimui, už tai kunas jame uždegtas ir panertas, gesta, o gyvûlis, prispirtas gyvmarį kvēpûti, greitai mirszta.

Tas tai gaivalas nelengvei susigimsta su kitais. Vienok gyvmaris yra labai gamtoje reikalingas. Gyvmaris yra butinai reikalingas ēdalûse gyvûliams, nēs isz gyvmario pasitaiso kunas. Reikia žinoti, kad kunas gyvûliu susideda isz visokiu gaivalu susigimusiu. Kune rasi gaivalus tûs: degį, vandendarį, gyvmarį, anglį, sērą, posporą, geležį ir dar kitu keliatą.

Taigi kad žmogus gyventu, kad jo kunas butu vienodai veiklus ir negybtu, butinai reikia į tą kuną įkrauti tai vis, kas jam gyvûjant iszeina. O tai daroma yra — valgymu.

6. Balsas.

Kad mesime akmenį į stovintį vandenį, pamatysime, kaip isz ten, kur akmû pasineria, pakįla mažas vilniûtas ratelis, tûjaus ir antras, paskui treczias, ketvirtas, deszimtas .... kaskarts didesnis ir labiaus nû vidurio atitolintas, liki pagalopi ratelei pasilieka mažesni ir suvis pražųva.

Tokiu pat budu sklinda ir *balsas* ore į visas szalis nû užmo, trenksmo, bildesio, rēksmo, szuvio ir t. t. Ore, matai, pakįla nû sutrenkimo apskriczios vilnys, sklįstanczios į tolybę, kaip anie ratelei, pasidarantiejie ant vandens įmetus į jį akmenį. Jûmi didesnį akmenį įmesime į vandenį, tûmi didesnēs darosi vilnys; taip pat ir czia: jûmi balsas bus stipresnis, tûmi labiaus jis girdisi ir tûmi labiaus susijudina oras. Meknojimas oželio, birbimas musēs, ką tiktai girdisi — dēl to, kad ju balsas mažai orą tepajudina; szauksmas-gi žmogaus, garsas varpo daug stipriaus užgauna ausį; o trenksmas griaustinio ir szuvis isz kanûliu taip smarkei pajudina orą, kad ir žmonēs apkursta.

Taigi matome, kad balsas — tai sujudinimas oro virbanczių daigtų. Norēdami tai perprasti, prikiszkime pirsztą prie kraszto didelio varpo, kada jis skamba, o pajusime virbējimą. Timptelēkime struną basetlijos, aiszkei iszvysime virbējimą, kurs bus tûmi greitesnis ir iszdûs balsą tûmi laibesnį, jûmi bus pati struna laibesnę ir stipriaus įtempta. Taip pat storos vargonų birbynēs iszdûda storus, drunus baltus, o jei kuri yra laibesnē, tûmi labiaus czypia ir szvilpia. Taigi paeina nû to, kad vējas, papuldamas isz dumtuvių (arba dumplių) į storą birbynę, neranda didelios kliuties sprukdamas taukan per didoką skylę, o per tai vienoje valandoje ir mažiaus virbējimų atlieka; laibesnioje birbynēje vējas sutinka daugiaus kliuczių, už tatai tame paczíame laike įsigauna daug daugiaus virbējimų.

Kalba, dainavimas ir įvairus žmogaus balsai — tai nēkas kitas kaip tiktai virbējimas balsinių įtaisų, patalpintų gale gerklēs, gomuryje, o balsas pakįla suvis taip kaip kad birbynēse vargonų. Stemplē, kuri eina nû plauczių, yra nelyginant ana birbynē; balsinē plyszē atstovi skylutę birbynēs, o plauczei — taip kaip dumtuvēs. Taigi kada norēdami sznekēti, iszleisime orą isz plauczių, jis įkris į balsinę plyszę ir padarys virbējimą arba balsą gerklēje; nēs abudu krasztu balsinių plyszių yra padarytu isz laibuczių ir tisių ûduczių, kurias kiekvienas atsiputimas isz plauczių įvirbina, nelyginant anas strunas smuikos.

Kaip balsas atsiduria į musų ausį ir pažadina girdējimą, sunku yra trumpai apreikszti; prie to reikētų dar visą ausį su jos dalimis nutepliotí. Gana bus pasakius, kad balsas įeina į ausies dûbutę per ausinę skylę. Tą skylę uždarē plonutēlē, isztempta ûdutē; toliaus randame tris mažuczius kaulelius, susidurianczius su sliekētu įtaisu, kuriame laikosi sziokie-tokie skysczei, o jûse randasi galas dirksnių (nervų) girdējimo. Taigi kožnas balsas suvirbina aną ûdutę ir smulkius kaulelius, o kaulelei tą virbējimą pasiunczia dirksnimis į smagenis, ir tokiu tai keliu *mes girdime.*

Mokslininkai savęs paklausē, kaip-gi greitai skrenda balsas? Numanydami, jog szviesa kožną valandą skrieja 40 tukstanczių mylių, pastatydino kanûlę (armatą) ant vieno kalno; prie kanûlēs pasiliko vienas, o kitas nuējo ant antro kalno, į pusmylę tolumo, ir laikydamas rankoje valandas rodantį zēgorēlį gerai žiurējo į vietą, kur stovējo kanûlē. Žybterējus szviesai isz

szuvio, ēmē tůjau rokůti, kiek iszeis laiko, iki balsas atskries pas jį, ir suskaitē pusdvyliktos valandos. Gerai aprokavus pasirodē, kad balsas vienoje valandoje nubēga 173 sieknius (1211 pēdu)! Per tai turint rankoje zēgorēlį, lengvu yra žinoti, ar toli perkunas įspiria: reikia tiktai stebētiesi, kiek valandu prabēga tarp žaibu ir griausmu. Jeigu suskaitysime 23 valandas, tai pažymu, kad perkunas spyrē į mylę tolumo nů musu.

Taip pat kaip szviesa, atsimusza ir balsas nů kietu daigtu, k. a. muru, ůlu ir t. t. Kad taip yra, lengvei galime suprasti. Kad atsistoję kokį szimtą žingsniu suriksime, tůjau girdēsime balsą musu atsiliepiant; tokį atsiliepimą mes vadiname *garsu* (aidu). Kaip kada garsas atsiliepia keliata kartu, t. a. ůlingůse tarpsieniůse kalnu. Kartskartinis atsiliepimas garso yra priežastimi ir griaustinio audrai užējus, kada-gi užmas perkuno atsikaria kelis kartus į debesius ir pakelia baisu garsą, kurį mes vadiname griaustiniu.

Mokslininkai supratę atsikorimą balso daug nauju ir naudingu daigtu pastebējo. Tarp kitu paminēsime szitai tą.

Norēdami balsą toli toli nugabenti, galime tai padaryti su pagalba ilgo, plono, skardinio vamzdžio. Toks vamzdis taip gerai balsą nugabena, jog, jeigu jis turētu ir keliatą deszimcziu ůlekcziu, antrame jo gale yra galima aiszkei girdēti kiekvieną musu žodį. Prekiotojai (kupczei) dideliůse mēstůse įsitaiso tokius vamzdžius, einanczius per kelis gyvenimus ir klētis, kad reikiant galētu paszaukti tam tikrus žmones, nelaipiodami kas valandą koptomis,

Jau žinome, kad oras padůda balsą; jůmi oras yra tirsztesnis, tůmi balsas geriaus girdisi; orui-gi ēsant skystesniam ir balsas bus silpnesnis; o ten, kur nēra oro, nēra nei balso. Dēl to tai ant augsztu kalnu, kur yra oras skystesnis, reikia labai balsei kalbēti, norint kad kelis žingsnius toliaus butu girdēti. Oras, prigirdytas garu, nugabena skaistu balsą toliaus; už tai kad žmonēs girdi nů tolo skambējimą varpu, sako, busę bytus — nēs daugumas vandengariu ore pažada lytų.

Bet ne tiktai oras padůda balsą; pereina jis ir per kietus daigtus, kaip antai medį, geležį. Kad tai regēti, tegul vienas prikisza ausį prie galo sijos ar, norint itin ilgos, geležinēs lazdos, o kitas tegul ją pakrapszto segute (spilga); tůmet norint ans pabrazdenimas neateina liki musu oru, vienok jį girdime visai aiszkei. Taipo-gi kad naktis yra tili, pridēję ausį prie žemēs,

galime nů tolo girdēti beldimą vežimu ir tupnojimą arkliu. Dēl to tai ne sykį žmonēs prigulę prie žemēs įsiklauso, kas dedasi toli.

7. Vējas.

Isz to, kas augszcziaus buvo pasakyta apie judējimą szalto ir szilto oro, galime suprasti priežastį vējo. Gerai žinome, kad oras nēra visůmet tykus; tankei jaucziame judējimą jo tai į vieną tai į kitą pusę, ir tokį oro judējimą paprastai vadiname *vēju*.

Kad giedrai paszokus kokioje apiegardoje įkaista pavirszis žemēs, tai ir oras, kurs susiduria su žeme, turi apszilti. Apszilęs oras palengvēja, už tai ir lekia į augsztą; tokiu budu randasi tusztuma; tůmet szaltesnis oras plaukia isz kitu szaliu papildytu aną tusztumą, ir taip tai pakįla vējas. Vardai vējams yra důdami pagal pusę, isz kurios jie dvelkia; ir taip kad vējas puczia isz žiemio, vadinasi žieminiu, isz pietu — pietiniu, isz rytu — rytiniu, o isz vakaru — vakariniu.

Vakarinei vējai mums parnesza lytų, kadangi pusdami per platumą mariu pagauna drēgnumą. Rytinis vējas žiemos metą visůmet atnesza giedringas dienas, o vasaros buvyje — kaitrą. Žieminis-gi vējas, kurs ateina nů lediniu didžjuriu, žiemą atgabena baisius szalczius, o pavasarį tankei suszaldo daržoves; kaip kada dar gegužēs mēnesyje gauname sniegą, o vasara — szaltą orą. Ant galo, pietinis vējas — sziltas ir troszkus, kadangi perskriedamas per pustynes žemēs, įkaitintos nů spinduliu saulēs, atkrusza isz ten szilimą.

Vējai puczia nevienaip stiprus; pagal stiprumą vējui žmonēs davē tam tikrus vardus. Kad vasaros dieną dvelkia vējelis, žmonēs jůmi džiaugiasi, skundžiasi-gi, kad didelis vējas trauko kepures nů galvos, ar kad sukurys smiltis barsto į akis, o pasibaisi, kad baisi kiaulbiza truszkina medžius, nugriauna kaminus ir gires iszguldo. Sziltůse krasztůse tankei kįla smarkus vēsulai.

Kad susipůla du smarkiu vēju ir pasiutusei susikerta, kįla *orinis sukurys*, o jei tai atsitinka ant marēs, gauname *marinį sukurį*. Toks tai vējo sukurys, kurs pasiekia ir debesius, iszrauna medžius su szaknimis, iszverczia trobas, pagauna kůlaik vandenius isz upiu, ežeru ir neszioja jůs baisei sukįdamas.

Maž-daug tokį, norint labai silpną, vējo sukurį matome kįlant, kada susitinka du prieszingu oru: jis ridinēja per ulyczias keldamas dulkes, lapus ir sziaudelius, bet žmonēms jis nēko pikto nepadaro.

Vējai ne labai smarkus daro žmonēms visokią naudą: atszvēžina ir atauszina orą, iszblaszko kankius garus, atvaro debesius, o su debeseis ir lytų; iszdžiovina drēgnumą, nunesza sēklas augmeniu ten, kur ju pirma nebudavo, suka sparnus vējiniu malunu ir stumia laivus. Jeigu nebutu vējo, tai kaitra karsztûse, o szalczei szaltûse krasztûse butu neiszkencziami.

8. Szilima.

Szilimą (kiti vadina sziluma) mes gauname pažinti pajautomis; taip antai paēmę geležies szmotelį rankon jaucziame, kad jis yra szaltas. Kad geležis, beturint, apszįla, aiszku, kad szilima teko geležei nû rankos; tai-gi norint apszildyti kokį daigtą, reikia turēti, žinoma, daugumą szilimos.

Szilima daugiausei ateina nû saulēs. Be to dar gauname szilimą kurendami medžius arba kitus dagius daigtus, kaip kad darome žiemą, norēdami apszildyti grinczią. Taipo-gi galime įgyti szilimą trindami vieną daigtą į kitą, k. a. du szmoteliu sauso medžio į kitas kitą sziulendami taip labai įkaitinsime, kad jie užsidegs; taip daro ir sziądien girinei žmonēs, kad nori gauti ugnį. Jûmi greicziaus trinsime, daigtas į daigtą, ir jûmi trinami daigtai bus kietesni, tûmi greicziaus ir didesnis kils sziltumas.

Įdēję į ugnį vieną galą dvieju įvairiu daigtu, k. a. szmotelį vielos ir medžio, pamatysime, kad viela į kelias valandas įkais ir visa paraudonûs; kitaip medûgalis: kad vienas galas dega, antras yra visiszkai szaltas, ir jį galime turēti rankoje. Taigi matome, jog vienûse daigtûse szilima greicziaus plinta ne kad kitûse. Varias, geležis, sidabras, skardas greitai įgauna szilimą, taigi yra *gerais ēmikais ir padavikais* szilimos; medis-gi, vilnos, sziaudai, szilkai, drobē, ûda, oras labai palengva szilimą paima, už tatai vadinasi labai *blogais padavikais* szilimos. Geriejie padavikai szilimos greitai suszįla; bet ir greitai auszta; blogiejie padavikai palengva apszįla, bet už tatai apszilę ilgiaus patveria szilti.

Žmonēs patyrē, kokie yra geri, o kokie blogi padavikai szilimos; už tai žiemą jie dēvi kailinius, gelumbes, vatą, norē-

dami apsisergēti nů szalczio. Dabar galime lengvei suprasti, dēl ko po skardiniu stogu vasarą yra szilt, o žiemą szalt, ir dēl ko po sziaudiniu stogu vasarą yra szalt, o žiemą szilt.

Szilima turi įtekmę ne tik gyvůsna kunůsna, bet veikia ir negyvus daigtus, beje jůs paplatina ir padidina. Kožnas daigtas suszildytas daugiaus vietos įima, ne kad atszalęs. Taip antai, kad kojos ar rankos suszįla, brinsta; sunku pasilieka apauti ar nuauti jas, norint pirma apautai buvo ganētinai dideli. Žiedas, smukcziojąs szaltame laike, sziltoje dienoje nenuimamas pasilieka nů pirszto. Kůlipka, kuri lengvei telpa į vamzdį szaudyklēs, įkaitusi nēkaip nebelenda.

Ant įpatybēs pastorējimo, ir susitraukimo daigtu pasispiria pramanymas įtaiso, pažyminczio daugumą laipsniu szilimos. Tas įtaisas vadinasi *termomētru* (szilimos saiku); jo padaras yra toks: laibutis stiklinis vamzdžiukas, ilgumo į devyniatą pirsztu ar ir daugiaus, turi ant vieno galo stiklinį skrituliuką, pripiltą gyvojo sidabro, bet taip kad tiktai pripiltas yra skrituliukas ir treczdalē vamzdžiuko. Norint pažymēti *laipsnius* (gradus), deda tą vamzdžiuką pirmucziausei į tirpstantį ledą; czia atsząla gyvasis sidabras, susirieczia ir nukrinta į dugną vamzdžiuko; ant galo nebekuszta, ir žemiaus nebenusileidžia. Tą vietą pažymi brukszmeliu ant vamzdžiuko, o ant lentelēs, prie kurios yra pritaisytas vamzdžiukas, raszo toje vietoje *nēkį* (nulių). Tas nēkis parodo ribą tarp szilimos ir szalczio. Po to vamzdžiuką isztraukę isz ledo įkisza į garus verdanczio vandenio; gyvasis sidabras ima nů szilimos plēstiesi, lipa kaskart augsztyn, liki ant galo apsistoja ir nebekruta. Czia ant vamzdelio daro antrą brukszmelį; paskui-gi visą ardvę tarp abiem brukszmeliam skaido į 80 lygiu daliu, kuriu kožna vadinasi laipsniu. Apaczioje nēkio yra įbraukiama tokiu brukszmeliu 32. Skaitlei, padēti augszcziaus nēkio, rodo szilimą, o apaczioje — laipsnį szalczio. Pagal tai, ar lauke szalt ar szilt, gyvasis sidabras susirengia ar pasipuczia, beje tai kįla augsztyn tai leidžiasi žemyn; taszkas, liki kurio jis ateina, parodo skaitlių laipsniu. T. a. kad gyvsidabris apsistoja ties skaitline 20 augszcziaus nēkio, mes sakome, kad yra 20 laipsniu szilimos; o kad apsistoja ant skaitlinēs 3 žemiaus nēkio, turime tris laipsnius szalczio, tůmet jau diena gana yra szalta.

9. Garas.

Vandû kaitinamas persimaino į garą. Senovēje garas nēkam nederējo, bet kad mokslas apszvietē iszmintį žmoniu, ēmē ir garas žmogui tarnauti. Jûmi daugiaus pasidaro garo verdant vandeniui uždarytame sudyne, tûmi didesnią gauna garas spēką. Tokia buitis atvedē žmogų ant pramanymo garo dirbtuvu (maszynu).

Garo dirbtuvûse vandû viena pradžia verda velanētûse katilûse (sûgunûse);. tie sûgunai yra dideli, geležinei, paveidus į ilgas ilgas baczkas, ir isz visur uždari. Isz verdanczio vandens pasidaro daug garo, kurs, uždarytas ir smarkei suspaustas sûgune, įeina į vamzdį, kuriame, kaip kad pumpyje, yra pajudinamas aklinai gludus įkaisztis (kamsstis). Garas stumia įkaisztį iki tos vietos, kur vamzdyje isz szalies yra skylē; dalis garo skrenda laukon per skylę, o likusioji dalis jo sûgune nebeturi ant valandelutēs gana spēkos, kad iszstumti įkaisztį, už tai įkaisztis pagrįžta į pirmykszczią vietą. Kada-gi verdąs vandû vēl padaro garą, tai tûjaus garas vēl įkaisztį iszstumia. Taigi įkaisztis laksto į prieszakį ir atgal viena pradžia, ir jo judējimas apsuka taip vad. *suktinį* ratą garinio dirbtuvo, padaranczio žmogui daug gero.

Kaip yra didelis stiprumas garo, parodo garo dirbtuvas, kurį vadina *vežtuvu* (lokomotyva); vežtuvas traukia ant geležiniu szynu ilgą eilę vežimu, sverianczių keliatą tukstanczių ir keliatą milijonu centneriu.

Garas daro žmogui didelias gērybes: suka malunus, iszvalo ir sumala javus, pajudina dirbtuves popērio, gelumbēs, audiniu, ir didelius kujus kalvēse: veža žmones ir pardavinius tai geležiniu keliu ant žemēs, tai garlaiveis ant marēs. Tulûse kampûse garas atlieka įvairius darbus naminēje ukēje; kultuvas kulia javus, piautuvas piauna javus ir akselį, artuvas aria laukus ir taip atstovi tukstanazius žmogiszku ranku.

10. Ukas.

Garą gauname ne tiktai isz verdanczio, bet ir isz szalto vandens, kurs alkose, upēse, ežerûse veikiant szilimai, norint pamažu bet viena valia garûja. Garas tokiu budu kiląs taip yra skystas, jog negalime jį matyti; bet kad paima rytinis ar va-

karinis szaltis, tůmet gerai jį matome kyburiůjant virszumi vandens, pavidale uko.

Kad žiemos metą pristatome sudyną prie ugnies, pasidaro daug garo, kurį vienok vargei pamatome; bet kad atsidaro durys arba langai, o isz lauko szaltis vidun eina, tůjau pasiródo gumulai garo. Taipo-gi nematome garo, kad žmogus kvēpůja sziltoje grinczioje, o ant szalczio aiszkei regime. Taigi be atszalusio oro negalime pamatyti garą.

Taip pat atsieina ir su uku. Paprastai randasi ukas vasarą ir rudenį, vakarais ir rytais. Saulei deginant daug garo eina į orą, o kad saulē nusileidžia ir liaujasi kaitinusi, garas nů sząlczio tirsztēdamas pasilieka matomu. Sutirsztējęs garas susideda isz daugybēs mažtelyczių puslelių, panaszių į prausylo (muilo) burbulus ir lengvei su vēju nulękianczių, o kadangi ju yra smarki daugybē, tai jie uždengia visokius daigtus. Už tai, kad yra tirsztas ukas, ir per kelis žingsnius nēko matyti negalime. Žinodami, kaip ukas pakįla, lengvei suprasime, dēl ko jis tankiausei randasi pavasarį ir rudenį; tůmet matai, po sziltu dienu turime *szaltus* vakarus ir rytus. Ukas apscziausei kįla virszuje vandeniu, nēs ten yra daugiausei drēgnumo; taipo-gi daug uko kįla ties miszkais, perlijus lytams, kada-gi vandů, garůdamas nů lapu, didelei daug padaro garo.

11. Rasa. — Szirksznis. — Atszůlis. — Lijundra.

Rasa. Girdime nekartą žmones sznekant, kad rasa krinta; bet krintant dar nēkas nēra matęs. Taigi isz kur jinai randasi ant žoliu ir lapu, o juk ir ant musu drapanu nusileidžiant ar nusileidus saulei?

Kiekvienas žino, kad žiemą, kurentoje grinczioje, kur verda, szutina žlugtą ir t. t., nugula ant langu laszai vandens, panaszus į rasos laszus. Taipo-gi ir grincziose, kuriose miegta keli žmonēs, nusisēda ant lango stiklu garas; kad saulē paszildo stiklus, rasa nyksta, taip pat kaip kad pragaiszta nů lapu ir žoliu, saulei augsztokai pakilus.

Isz to mes matome, kad rasa nugula ant kokio daigto tůmet tiktai, kad tas daigtas yra szaltesnis už orą ir kad oras turi savyje drēgnumą. Kitaip negalēs rasa atsirasti. Taigi rasa nēra kas kitas kaip tiktai nugulimas garo, ore kyburiůjanczio,

ant daigtu szaltesniu už orą. Jinai nukrinta ant lapu ir žoliu saulei nusileidus dēl to, kad lapai ir žolēs greicziaus auszta.

Rasa krinta tiktai giedriomis ir visai tykiomis naktimis. Dēl ko? Kad tai pasiaiszkinti, atsistokime norint priesz užkaitusį pecziu (kakalį, krosnį), o tůjaus pajusime szilimą, nů jo einanczią, bet pastatę į tarpą placzią lentą, szilimos nebejusime. Taip pat, jeigu tarp augsztuju oro slůgsniu ir tarp žemēs rasis kokia norint painē, tai szilima negalēs nů žemēs eiti į augsztą. Tokią painę padaro debesei ir vējai: jie tai neleidžia szilimai pasitraukti nů žoliu, lapu ir oro, ir tůmi trikina kritimą rasos.

Rasa yra geradaryste tiems krasztams, kur lytu didelei mažai tēra ar tiktai žiemą telyja; rasos neēsant, ten nēkas neaugtu. Pas mus rasa gaivina medžius, augmenis ir javus, tai labai juk didelis turtas, kurį žmogui gamta suteikē.

Szirksznis arba *szerksznas*. Atszalus daigtams, ant kuriu buvo rasa nukritusi, taip kad galētu užszalti vandů, užsząla rasa ir taip pavirsta į szirksznį. Szirksznis, matai, nēra sniegu, nēs sniegas taip pat kaip kad lytus krinta isz debesiu. Mes jį matome žiemos buvyje ant atszalusiu medžio szaku. Nēs jeigu daigtai, ant kuriu nugula garas, taip atvēsta, jog vandů užlietas ant ju susząla, tai ir rasa ant ju susząla. Tůmet tai matome ir ant stogu užůt rasos daugybę adatēliu szirksznies.

Bet-gi dēl ko žiemą, kad spaudžia sausi szalczei, nēra szirksznies? Dēl to kad tůmet ore nēra daug drēgnumo. Drēgnumas nugula ir susząla daugiausei pavasarį ar rudenį ar žiemą, kad szaltesniu dienu metą szaltis užeina. Szirkszniu paprastai turime daugiaus ne kad rasos; tai dēl to, kad rasa krisdama ant lapu ir szaku, laszais krinta žemēn ir paspindus saulei tůjau persimaino į garą; o szirksznies vis daugiaus pasidaro, nēs ant pirmykszszio nusisēda naujas garas arba szalęs drēgnumas, ir taip szirksznis auga, liki ją saulē pakilusi isztirpina.

Atszůlis arba *anszalas*. Atszůlis randasi ant sienu, kada po ilgu szalcziu paszoksta atadrēkis. Tůmet, matai, drungnas oras turi daugiaus garo, o tas garas susidurdamas su atszalusiomis sienomis susząla, ir isz to ant sienu atsiranda kaip kokia szirksnis, kuri pastovi, liki sienoms įszilant. Tuli žmonēs mąsto, kad atszůlis iszlenda isz sienos. Bet taip nēra. Drēgnumas oro nugula ant sienu: jůmi sienos yra storesnios ir jůmi garu namůse yra daugiaus, tůmi storiaus nusēda atszůlis. Už tai tro-

bose, kur yra daug kepama ir virinama, yra daug drēgnumo, ir ten tai atszûlis aiszkei yra matomas. Dēl tos paczios priežasties apsząla langai, szalcziams paszokus, nēs lauke tûmet yra szalt, o stiklai taipo-gi labai atauszta; o garas, kurs kibo troboje, nusēda ant stiklu pavidale rasos, ir susząla. Jûmi yra daugiaus drēgumo troboje, jûmi daugiaus žmoniu kvēpûja ir garą isz savęs dûda, tûmi storiaus ir langai *apterszkia.*

Lijundra. Lijundra pasidaro, kad isz augsztuju, sziltu oro slûgsniu krinta smulkus lytus ant suszalusios arba sząlanczios žemēs. Tai atsitinka vēlai rudenį, žiemą, arba į pavasarį, ir mažne be abejos pranesza atadrēkį.

12. Debesei. — Lytus.

Jau mes žinome, kûmi yra ukas. Taigi ir debesei nēra kûmi kitu kaip tiktai sutirsztējęs ukas arba garas, kurs kyburiûja ore pavidale pusleliu ar burbulēlui, ir skrenda podraug su vēju. Pakilumas debesiu iszznesza keturdalį mylios, o pasiekia ir visą mylią. Virszunēs kalnu tankei pasineria į debesius. Atsitinka, kad žmonēs, laipiojantiejie į augsztus kalnus pasikelia augszcziaus debesiu, mato jûs apaczioje savęs einant ir besigrumdant apie nûszliûdnumą kalnu.

Debesei pasidaro ir pasirodo tiktai tûkart, kad oras, prigirdytas drēgnumo, randa szaltokas vietas; nēs tiktai prie szalczio dûdasi matyti kožnas garas. Laszai debesiu be pertrukio krinta žemyn, bet kad susitinka su sziltesniu oru, vēl pavirsta į nematomą garą, ir taip tai debesys pasirodo, tai vēl isznyksta.

Debesei turi visokį pavyzdį. Vieni iszveizdi kaip kuszkis vilnu ar pluksnu; kiti-gi kaip kamûlei dumu: nû ryto galime paprastai tai regēti, vakare jie gaiszta; o kad jie gerai pasididina, ir virszuje ju pasirodo plunksnētiejie debesei, be abejos bus lytus. — Kiti debesei yra rûžûti: nusileidžiant saulei jûs matome turint raudonai auksûtą darinį, saulei užtekant jie nyksta. Yra ant galo lytingi arba pieningi debesei; jie vienodi, pilki, su iszkarpomis krasztûse — tie debesei kybo žemiausei.

Lytus arba *lietus.* Kad oras, pergirdytas drēgnumo, kliųva į szaltoką vietą, tai garas darosi matomu pavidale uko ar debesiu. Kad ore yra labai daug garo, tûkart susitaiso tirszti debesei, jo laszelei susilieja į kruvą ir krinta žemyn — krisdami

pagauna kitus, kaskarts susitaiso didesni laszai, ir nebegalēdami iszsilaikyti ore nuteszka pavidale lytaus ant žemēs.

Yra ant žeminio skritulio ir tokios vietos, kur per isztisus metus lytus nelyja: tokios tai vietos — pustynēs Aprikos, kitose vēl vietose labai tankei ir daug lyja. Kitur vēl lytaus nēra vasarą, bet žiemą; kad pas mus sniega, ten lyja. Pas mus lytus tankei lyja, tankiausei-gi liepos mēnesyje. Pastebējimai keleriu metu parodo, kad per metus lyja szimtą dvideszimts keliatą dienu.

Kad sziltas ir labai drēgnas oras plaukia su pietiniu arba su vakariniu vēju, o staigu isz žiemio arba rytu papuczia szaltas vējas: tůmet gauname stebuklingą atsitikimą: lytus lyja, norint nēra debesio. Tai atsitinka vasarą laike kaitru, kůmet garas ore, staigei atszaldamas, pavirsta vienkart į didelius lytaus laszus ir krinta žemēn ir giedrai ēsant.

Kartais po lytaus atsiranda daug varliukszcziu, o žmonēs sako, kad jie su lytumi nukritę. Dēl paaiszkinimo to gana bus pasakius, kad varliukszczei perējus audrai ir lytui, labiausei-gi sziltoje vasaros dienoje, norei iszlenda isz savo landyniu, ir toks ju staigus atsiradimas įveda žmones į klaidą.

13. Sniegas. — Ledai.

Sniego pradžia yra tokia pat kaip kad lytaus; skyrius-gi tarp jůdvieju yra toks: lytus krinta laszais vandens, o sniegas pavidale sningůlu (snaigůliu), susidedancziu isz didelei gražiu krisztolu ledo.

Sniegas taip susitaiso. Žiemą padangēs yra labai szaltos, ir debesei isz visu pusiu gana szaldomi, pereina pamažu isz ano tirsztumo, kurs jůs paverstu į lytų, į kitą, galintį jůs pertaisyti į ledą. Taigi tůlaik, kad debesys virsta į lytingus laszus, susitraukia kožna isz tu vandens daleliu ir pavirsta į mažas adatēles; o tos susijungdamos padaro sningůlas.

Sniegas důda daug gero ukēje. Kada žiemos yra labai szaltos, jis pridengia laukus ir pasēlius. Keleivei, sustyvēję nů szalczio, apaczion sniego parausti, atgauna gyvastį; dēl to tai gyventojai krasztu arti žemgaliu (poliu), pailsę kelionēje ar nakczei atējus, pasikasa gilei po sniego, ir keliatą dienu atilsēję traukia toliaus savo keliu. Pas mus zuikei (kiszkei) ir kurapkos taip pat slapstosi į sniegą nů szalczio.

Sniego daugumas, kurs mums kartais nēra ger, turi savo likimą. Isz sniego ne daug gausi vandens, o szaltinei, ežerai ir pati žemē daug vandens reikalauja; taigi jeigu reikalingas gamtoje daugumas vandens iszkristu pavidale lytaus, daugybē apsētu javais lauku taptu panaikinta ar pavirstu į ežerus; o dabar pusnynai sniego, supustyti miszkûse, raguvose ar kalnûse, palengva tirpdami pavasariui atējus, tykei nuteka į upelius, kurie peni musu upes ir padaro jas plukiomis, arba pamažu prigirdo žemę drēgnumu, be ko pavasarį kiltu didelē džiutis. Kitaip ēsant, anie tykus upelei pavirstu į smarkius sriautus, neszanczius pragaisztį apielinkiniams valscziams.

Ledai. Ledai pasidaro tûmet, kad vandens laszai susitaisę debesiûse, dēl kokiu norint painiu, negali greitai nukristi; už tai jeigu debesį gainioja smarkus vējai, tai laszai, lēkdami per daug greitai ore, taip atauszta, jog visiszkai susząla ir iszlaiko savo apskritumą, t. e. iszveizdi taip kaip kad kožnas lytaus laszas. Paprasti ledai turi didumą žirnio grudo; kartais-gi matyta ju didumą į rieszutą, o atsitiko ir didesniems kûkart kristi.

Visi žinome, kaip yra didelē nelaimē ukininkui, kad jo javus ledai iszdaužo. Mokslas patûlaik nemoka iszvengti kirtimą ledu, bet žmonēs gelbasi t. vad. „atvangos draugystēmis“. Matai, kožnas ukininkas moka kasmet mažą mokestį, o už tai, kada ledai sukrusza javus, jis gauna isz „draugystēs“ tam tikrą atmokestį, kurs atlygina prakisztį.

14. Elektra. — Żaibas. — Griaustinys. — Perkunas.

Elektra. Tie iszkilmingi nûtikei mus visûmet įstabina ir padaro didelį į mus įspudį; jie-gi visi iszdygsta isz vienos, visoje gamtoje pasklydusios spēkos, vadinamos *elektra.* Ta spēka yra labiausei randama ore, taipo-gi žemēje, stikle, sēroje, sakûse, smalkoje, gintare, szilke, szeryje; kad ją pažadiname tûse daigtûse, ji traukia savęspi kitus daigtus, o pritraukusi tûjaus vēl atstumia. Prie to czia visûmet pasirodo kibirksztis arba liepsnutē, daug ar mažˇ traszki, o daigtas, į kurį liepsnutē nueina, suvirpa.

Trindami gumulą smalkos, saku ar sēros į gelumbę, pamatysime, kad tûse daigtûse randasi įpatybē pritraukimo lengviu daigtu nû tolo, k. a. jie pritraukia nûgrandas plunksnu, nûkar-

pas poperio, plauku, szmotelius stiebo bezdu ir t. t. Stiklinis vamzdelis, stiprei tryniojamas vilnomis ar szilkine skepeta, įgauna tą paczią įpatybę. Prie taip patrinto vamzdelio kad patamsyje kysztelēsime sulenktą pirsztą, pamatysime kibirksztį, paszokanczią su sziokiu-tokiu traszkējimu, ir pajusime įlaidų, įdurimą į pirsztą. Tas tai nůtikis vadinasi *elektriszka kibirksztimi.*

Elektra taip kaip ir szilima eina isz vieno daigto į kitą. Naugēs (metalai), kurios, kaip žinome, yra gerais szilimos padavikais, taipo-gi *gerai padůda* ir *elektrą.* Kožna nauginē viela, turinti asztrų galą, pritraukia elektrą juk ir nů tolo.

Trynimas geriausei įgauna elektrą, norint ir kitos priežastys gali ją iszgauti. Kad iszgauti elektrą ir surinkti jos didesnį skaitlių, atrasta įvairias padarynes, vadinamas dirbtuvais (maszynomis) ir elektriszkomis baterijomis, isz kuriu yra gaunama kibirksztis didumu į žirnį, o tokia kibirksztis užmusza jautį, uždega medį, tirpina geležines vielas ir t. t. Bet nēkůmet žmogus nevaliojo iszgauti ir surinkti tiek elektros, kiek jos susirenka debesiůse; debesei vasaros metą laike dideliu karszcziu surenka didelią daugybę elektriszkos medegos. Kad vējas debesius sujudina, jie tryniojasi vienas su kitu, o tas trynimas padaro vienopą iszeigą, kaip kad trynimas stiklo ar gintaro į gelumbę, t. e. iszgauna isz ju elektrines kibirksztis, kurios vadinasi žaibu, perkunu arba griaustiniu, o trenksmas, kurs nů to neatstoja, vadinasi griausmu arba griovimu.

Taigi žaibas, griaustinys ir griausmas pasidaro isz elektros.

Žaibas. Žaibas yra smarkei skaisti szviesa, kįlanti isz elektriniu kibirkszcziu, lakstanczių isz debesio į debesį. Paprastai tos kibirksztys laksto vingureis ugnies ir tęsiasi labai trumpai. Jeigu matome žaibą vakare po karsztos dienos, be griaustinio, tai žaibas žiebia labai tolimůse debesiůse, už tai ir griausmo negirdime; balsas negali isz taip tolo liki musu ateiti. Dēl ko pirma matome žaibą, ne kad girdime griausmą? O tai dēl to, kad szviesa skrenda greicziaus ne kad balsas. Žiurēdami nů tolo į sziaulį, mes regime pirma žiburį, o jau po valandos iszgirstame trenksmą.

Griausmas. Griausmas yra staigiu trukszmu elektriniu kibirkszcziu, perszokanczių isz debesio į debesį; o kaip pykszmas szuvio tarpůliůse atkartoja garsą, taip ir užmas griausmo, atsi-

4

garsēdamas tarpdebesiûse, padaro tisų ir trukų atgarsûlį, vadinamą griausmu.

Perkunas arba griaustinys nēra kitu kûmi, kaip tiktai didelē elektrinē kibirksztis, ir trenkia tûkart, kad kibirksztis nû debesiu nusileidžia žemēn. Kartais musza perkunas nû žemēs dangopi; tai atsitinka tûmet, kad ant žemēs susirenka daugiaus elektros ne kad debesiûse; tûmet, matai, elektra žemēs susivienûdama su elektra debesiu musza ir trenkia isz apaczios į virszų. Kibirksztis perkuno labai yra stipri: truszkina sienas, suskaldo medžius, uždega trobas, užmusza žmones ir gyvûlius, sutirpina jûk ir smiltį į ilgus vamzdelius, kuriûs vadina perkuno kulkomis arba perkuno kirveis; tie, kurie to nežino, sako, kad perkuno kirvei drauge su perkunu nukrinta.

Audros metą reikia uždaryti duris ir langus, kad nēkur vējas nepustu, nēs elektrinē kibirksztis paprastai teu krinta, kur puczia vējas; nereikia taipo-gi stovēti szalip kaminu, nēs jie, budami prakilniausia dalimi namu, lengviausei pritraukia perkuną, labiausei-gi kada ugnis kurenasi, nēs dumas (rukas) yra geru padaviku perkuninēs kibirkszties. Ant lauko ēsant nereikia slēptiesi apaczioje medžiu, nēs į jûs tankiausei musza perkunas: jûmi medžei yra augsztesni, tûmi jie yra artesni debesiu, ir tûmi daugiaus palengvina pereigį nutekanczei elektrai. Pēkszczias keleivis neturi bēgti, raitas ar važiûtas turi apsistoti ir gana greitai permirkti ant lytaus, ne kad greitai sprukti, nēs žēdnas oro sujudinimas bēgsztu lengvei pritraukia perkuninę kibirksztį. Ant galo, audrai kilus reikia atitolinti nû savęs nauginius daigtus, beje: kerslus, kastukus, dalgius, kirvius, geležinius szynus, nēs ir tie gali pritraukti elektrą.

Pranklinas pamatęs isz patyrimu, kad perkunas tankiausei trenkia į medį, stovintį pavienam ant lauko, į augsztas koras (boksztus) ir trobas, ir kad yra galima elektrines kibirksztis isz debesiu žemēn nuleisti per geležinią vielą, ēmē mąstauti, kaip butu galima apsergēti žmones ir trobas nû trenkimo perkuno. Dēl to tai jis pastatē ant stogo storas geležines vielas, kyszanczias keliatą ûlekcziu virszumi kamino. Galą vielos jis įasztrindino ir paauksindino, idant nerudytu; vielą nû stogo nuleidē iki žemēs, įkiszdamas apatinį jos galą į drēgną vietą apaczioje žemēs, dēl to kad vandû yra geru padaviku elektros. Tokios vielos vadinasi perkungineis, perkuno praszalintojais arba apsau-

gotojais nů perkuno. Kad ateina audra, ir debesys slenka per trobą, ant kurios stovi pastatytas ans perkunsargis, tai per jo asztruji galą palengva nuteka elektra kaip vandů per vamzdį: — debesys perslinks, o perkunas netrenks. O kad debesyje yra per daug elektros, tai perkunas trenks ir į vielą, bet nusileis jaja žemēn, neužkenkęs trobai. Jůmi yra didesnis trobesys, tůmi daugiaus reikia pastatyti perkunsargiu.

Norint perkunůta audra yra didelei baisi ir ojinga, vienok jai perējus atsilieka gerumas. Audros, matai, pakįla tankiausei vasarą po dideliu kaitru, kůmet oras buvo kaitrus ir slopus, prigirdytas įvairios tvaikos. Audrai perējus viskas atsiszvēžina ir atgyja, viskas auga geriaus; žolē įgauna žalumą, o jauni javai greicziaus tįsta. Tai vis įvyksta ne tiek dēl sudrebējimo žemēs, kiek dēl elektros, kuri labai gaivina ugį augmeniu.

15. Įvairios szviesos.

Greta žaibo yra ore dar ir kiti nůtikei. Prie ju prisiskaito:

a. *Dermēs jůsta* (laumēs jůsta, orarykcztē, vaivorykcztē, vangarykcztē). Tai yra puikus lankas ant dangaus, nudarytas visokeis dažais; jis pasirodo staigu lytui lyjant, dangaus pusēje, prieszingoje saulei.

Dermēs jůstoje spindi tokie darinei: lelijavas, tamsei mēlinas (indija), mēlinas, žalias, geltonas, geltonai rausvas ir raudonas. Tie darinei pasidaro su pagalba spinduliu saulēs, lužtancziu ir skįlancziu į *darinius* (dažus) laszůse lytaus; nēs kožna balta szviesa susideda isz paminētu septyniu dažu ir ją yra galima į tůs dažus sutrupinti. Antrąpus yra galima visus darinius dermēs jůstos lengvei pamatyti, perleidžiant spindulius saulēs per stiklinį kantastůbį (prismą), o paskui apszvieсziant baltą sieną ar baltą popērį.

b. *Digna (drignas) apie saulę ir mēnesį.* Tai yra szvaitrus žiedai, kartais dariniůti, kurie apsiauczia dangiszkus gumulus jau tai isz tolo jau tai nů mažesnio tolumo. Tie žiedai yra atspinduliu szviesos, ir randasi tůkart, kada oras yra sutirsztējęs priemaiszomis drēgnos tvaikos. Tarp uko, taipo-gi grincziose, pripildytose garinēmis tvaikomis, kartais pamatome tokius pat nůtikius apsukui liepsnos žiburio. Ne kitaip yra, kad kůkart matomi yra szalinei mēnesei ir szalinēs saulēs.

c. *Vaikszcziojanczios žvakelēs (klystžvakēs)* — tai mažesnios ar didesnios szokinējanczios liepsnutēs, kuriu priežastimi yra tvaika; ta tvaika pakįla tai vasarą tai rudenį vakarais isz pelkiu, užsidega ir szvieczia nů tolo. Ta tvaika yra labai lengvi; už tai ji kybo ilgokai ore, kurs ją gena ir nesza į visas puses. Pagal kitu mislį klystžvakēs yra isztaka elektros nů burpiliu, lapu medžiu, žmogaus plauku ir kitu daigtu. Vaikszcziojancziomis žvakelēmis jas žmonēs vadina dēl to, kad jos vējo pucziamos bēginēja isz vietos į vietą, o klystžvakēmis dēl to, kad žmonēs, ējusiejie paskui ju nakties metą, nuklydo nů kelio ir nuējo į pelkētas vietas.

d. *Paszvaista,* tas puikiausias gamtoje nůtikis, nēra patůlaik gana iszaiszkinta. Visoje savo grožybēje paszvaista pasirodo kampůse, artimůse žieminiui žemgaliui; tůmet ji padaro kaip kad didelius kaspinus, susidedanczius isz ugnies spinduliu, kurie padangēse važinējasi pavidale lanko, tarsitais siekianczio žemēs savo galais. Puikiu puikiausias persikietojimas dariniu, pagretinis augimas ir gaiszimas spinduliu tam nůtikiui suteikia didelį įstabumą. Pažemgaliniůse kampůse yra szmurgnu ir skurdu gyventojams, kurie mažků per visą žiemą nemato saulēs, paszvaista-gi apszvieczia tankei ilgas naktis, o juk jos žibējimas, aiszkei raudonas, kaip kokį metą ir pas mus yra pažymus.

T i e k.

Priedas.

Mokslas szventas.

Vardon Dievo Tēvo † ir Sunaus † ir Dvasēs Szventos † amen.

Malda Vieszpaties.

1. Tēve musu, kursai esi dangûse, szvęskiesi vardas tavo! 2. Ateik karalystē tavo! 3. Buk valē tavo kaip danguje taip ir ant žemēs! 4. Dûną musu visu dienu dûk mums ir sziądien! 5. Ir atleisk mums musu kalczias, kaip ir mes atleidžiame saviems kaltiems! 6. Ir nevesk mus į pagundymą! 7. Bet gelbēk mus nû pikto! Amen.

Pasveikinimas Gabrieliaus aniolo panos Marijos.

Sveika Marija, mylistos pilna, Vieszpats su tavimi, pagirta tu tarp moteriu ir pagirtas vaisius žyvato tavo, Jēzus! Szventa Marija, motyna Dievo, melskiesi už mus grēsznus dabar ir valandoje smerczio mano! Amen.

Sudējimas apasztûlu.

1. Tikiu į Dievą tēvą, visagalintį sutvertoją dangaus ir žemēs, 2. ir į Jezų Kristų, sunų jo vienaitį, Vieszpatį musu, 3. kursai prasidējo isz Dvasēs szventos, gimē isz panos Marijos, 4. kentējo po Panskumi Pilotu, nukryžiavotas numirē ir palaidotas tapē, 5. Nužengē į peklą, treczią dieną kēlēsi isz numirusiu, 6. užžengē į dangų, sēdo po deszine Dievo tēvo visagalinczio. 7. Isz ten ateis sudytu gyvu ir numirusiu. 8. Tikiu į Dvasę szventą, 9. szventą baznyczią visur ēsanczią, szventuju draugystę, 10. grēku atleidimą, 11. kuno isz numirusiu prisikēlimą ir 12. gyvenimą amžiną.

Deszimtis Dievo prisakymu.

Asz esmi Vieszpats Dievas tavo, kurs tavę iszvedžiau isz Aigipto žemēs, isz namu nevalēs.

1. Neturēk svetimu dievu priesz manę.
2. Neimk vardą Vieszpaties Dievo savo veltui.
3. Atmink szventas dienas szvęsti.
4. Gůdok (szēnavok) tēvą ir motyną savo.
5. Neužmuszk.
6. Nesvetimmoterauk.
7. Nevogk.
8. Nekalbēk neteisei priesz artimą savo.
9. Negeisk moters artimo savo.
10. Negeisk nei tarno, nei tarnaitēs, nēi jauczio, nei asilo, nei jokio daigto, kas jo yra.

Mylēsi Dievą savo isz visos szirdies savo, isz visos duszios savo, isz visos galēs savo, o-gi artimą savo kaip pats savę.

Penki prisakymai bažnyczios szventos.

1. Klausyk misziu szventu dievabaimingai ir priderinczei. 2. Užlaikyk gavus (pastininkus) bažnyczios szventos užsakytus. 3. Spavēdokiesi nors kartą metůse apie velykas szventas ir priimk szvencziausią sakramentą. 4. Neimk szliubą, nedaryk veseles bažnyczios szventos uždraustose dienose. 5. Deszimtinę isz tikro ir isz pilno atidůk.

Septyni sakramentai

arba ženklai regimi, Vieszpaties Kristaus įstatyti, per kuriůs žmonēs malonę Dievo aptur, vadinasi:

1. Kriksztas szventas. 2. Dirmavonē arba patvirtinimas tikybēs szventos. 3. Spavēdnē arba pakuta. 4. Tikras kunas ir kraujas pono musu Jēzaus Kristaus. 5. Paskutinis patepimas alējumi szventu. 6. Kunįgystē. 7. Stonas moterystēs.

Penki dalykai,

katrůs kiekvienas krikszczionis po nutrotyjimo duszios savo tur žinoti, mokēti ir tikēti:

1. Tikiu, jog yra vienas Dievas, trejose esybēse: Dievas tēvas, Dievas sunus, Dievas dvasē szventa.

2. Tikiu, jog antra esybē Traicēs szvencziausios: tai yra sunus Dievo, Jēzus Kristus, stojosi žmogumi, kentējo mukas ir mirē ant kryžiaus dēl iszganymo musu.

3. Tikiu, jog Dievas yra teisingas, geriems dūda dangų, piktus pekloje koroja.

4. Tikiu, jog duszia žmogaus yra nemari, tai yra nēkada nemirsztanti.

5. Tikiu, jog mylista pono Dievo yra reikalinga dēl iszganymo žmogaus.

Septyni grēkai marus (didiejie).

1. Puikybē. 2. Godulystē. 3. Neczystata. 4. Rustybē. 5. Rajumas (apsirijimas). 6. Pavydas. 7. Tingējimas.

Penkios dalys spavēdnēs.

1. Rokunda sążinēs (sumnenēs) arba atminimas visu savo grēku.
2. Skurdumas arba gailesis už grēkus.
3. Tvirtas prižadējimas nebegrēszyti.
4. Spavēdnē arba iszpažintis visu savo grēku kunįgui.
5. Užganapadarymas arba iszpildymas pakutos, kunįgo uždūtos.

Szeszi grēkai priesz Dvasę szventą.

1. Nusiminimas apie iszganymą.
2. Didē viltis apturēti iszganymą be geru darbu.
3. Priesztara priesz teisybę.
4. Pavydas artimui malonēs Dievo.
5. Užkietējimas grēkūse.
6. Galutinis nepakutavojimas iki smerczio savo.

Septynios dovanos Dvasēs szventos.

1. Iszmintis. 2. Nūmonē arba protas. 3. Roda. 4. Stiprybē. 5. Mokslas. 6. Maldybē. 7. Baimē Dievo.

Keturi grēkai atkerszus

arba szaukią į dangų atkerszyjimo:

1. Grēkas sodomiszkas arba biauriausias. 2. Užmuszimas isz savo valēs nekalto žmogaus, arba praliejimas nekalto kraujo,

3. Apsunkinimas vargdieniu, naszliu ir naszlaicziu arba siratu. 4. Užturējimas arba nutraukimas, nusukimas prigulinczios algos darbininkams be jokios ju kalczios.

Penki kuno pajautimai,

1. Vyzius arba negējimas. 2. Girdējimas. 3. Paûstymas. 4. Skonis arba paragavimas. 5. Lytis arba dasilytējimas nepriderinczių daigtu.

Septyni darbai mielaszirdingi dēl duszios artimo.

1. Grēszyjanczius ir klystanczius persergēk ir ant gero kelio sugrąžink. 2. Nemokanczius pamokįk. 3. Abējojantiems dûk tikrą rodą. 4. Liudnus pagûsk ir patēszyk. 5. Užrustinimus szirdies dovanok ir atleisk. 6. Nûskaudas szirdies pacziam padarytas kantrei nukentēk. 7. Melskiesi už artimus gyvus ir numirusius.

Septyni apveizējimai meilingi dēl kuno artimo,

1. Alkaną papenēk. 2. Troksztantį pagirdyk. 3. Nûgą pridengk. 4. Keleivį į namus savo priimk kaip sveczią. 5. Kalinį iszvadûk. 6. Ligonį aplankyk ir pagûsk. 7. Mirusį palydēk isz namu ir palaidok.

Trys dorybēs (cnatos) didžiausios nû Dievo.

1. Tikybē (vēra). 2. Viltis (nodēja). 3. Meilē Dievo.

Trys įpatingi geri darbai,

1. Malda. 2. Gavas. 3. Alužna.

Keturios dorybēs (cnatos) gruntaunos.

1. Gudrybē. 2. Teisybē. 3. Tvirtybē. 4. Blaivybē arba prisilaikymas nû visokio blogo.

Keturi dalykai gulutinei dēl kiekvieno žmogaus.

1. Myrius (smertis). 2. Sudas. 3. Pekla. 4. Dangus.

Devyni grēkai svetimi.

1. Liepimas kitam grēszyti.
2. Davimas rodos kitam grēszyti.

3. Pavelyjimas kitam grēszyti arba padrąsinimas grēszyjancziam.

4. Pagyrimas kitą grēszyjantį.

5. Priēmimas prie savęs kitą grēszyjantį.

6. Pasidalijimas vienas kitam blogo darbo.

7. Užtylējimas blogu darbu.

8. Neapreiszkimas blogu darbu vyresniam.

9. Neperspējimas arba nepertarimas blogu darbu.

Septynios dorybēs (cnatos) prieszingos septyniems grēkams mariems.

1. Pakara prieszinga didybei.
2. Důsnumas prieszinasi godumui.
3. Czystata duszios ir kuno prieszinasi neczystatai.
4. Kantrybē prieszinasi narsui arba rustybei.
5. Meilē prieszinasi pavydui.
6. Blaivybē prieszinasi rajumui.
7. Maldybē prieszinasi tingējimui.

Dvylika vaisiu Dvasēs szventos.

1. Meilē. 2. Rimastis. 3. Kantrumas. 4. Dorybē. 5. Dulsybē arba lednumas. 6. Linksmumas. 7. Malonumas. 8. Neskubumas. 9. Teisingumas. 10. Gēdingumas. 11. Blaivumas arba sutura. 12. Czystumas.

Asztůni palaiminimai geru darbu.

1. Pavalna ubagystē. 2. Dulsybē arba tikybē. 3. Raudojimas už grēkus. 4. Troszkimas teisybēs. 5. Mielaszirdystē. 6. Czystata szirdies. 7. Rimastis arba spakainumas. 8. Kantrybē persekiojimůse arba kentējimas dēl teisybēs.

Maldos.

Malda už numirusius.

1. Aniolas Dievo apreiszkē panai Marijai ir prasidējo isz Dvasēs szventos. Sveika Marija ir t. t.

2. Szitai asz tarnaitē pono savo, tegul stojasi pagal žodį tavo. Sveika Marija ir t. t.

3. O žodis Dievo stojosi kunu ir gyveno tarpe musu. Sveika Marija ir t. t.

Malda

sutikus žmogų, įējus į trobą, užputus arba įneszus žiburį, o taipo-gi praeinant pro kryžių, prieinant prie spavēdnēs:

Tegul bus pagarbintas Jēzus Kristus. (Atsakyk): Ant amžiu mmžinuju. Amen.

Malda priesz szvencziausią sakramentą.

Tegul bus pagarbintas *szvencziausias sakramentas,* tikras kunas ir kraujas pono musu Jēzaus Kristaus (sakyk tris kartus).

Szitai avinēlis Dievo, kursai naikino grēkus svēto. Vieszpatie! neesmi vertas, idant įeitum szirdyn mano, bet isztark žodį, o bus iszganyta duszia mano (sakyk tris kartus).

Dieve, susimilk ant manęs grēszno ir duszios mano (sakyk tris kartus muszdamas sav į krutinę).

Malda gavēnēs.

Kurs kentējei už mus grēsznus, Jēzau Kristau, Pone mielas, susimilk ant musu!

O tu pana sopulinga, motyna Jēzaus, ponē svēto, užtaryk ir už mus (sakyk tris kartus).

Giesmēs.

Giesmē priesz miszias.

Pulkim ant keliu, visi krikszczionēs,
Trokszdami, Jēzau, tavo malonēs,
Su aszaromis pulkim, su vēra
Priesz tą stroszniausią misziu apērą.

Pablagaslovyk, Jēzau saldžiausias!
Maldomis musu, Tēve augszcziausias!
Pablagaslovyk ir musu namams,
Dovanok vaisių gausingą laukams.

Dűk zgadą, meilę, dűk ir pakajų,
O duszioms czyscziaus dangiszką rojų,
Gyviems sveikatą, dűk czēsą gerą,
Per tą szvencziausia misziu apērą.

Pűlam po koju, mielaszirdingas,
Jēzau saldžiausias, tikrai garbingas,

Laikyk mus visus apēkoj savo,
Turēk visados po sparnu savo.

Praszom mes Jēzaus su karszta szirdžia,
Malonēs savo důk mums datirti,
Pridůk mums loską tavę garbinti,
Danguj su tavim amžeis gyventi. Amen.

Giesmē apie szvencziausią sakramentą.

Priesz taip didį sakramentą,
Pulkim priesz Jo veidą szventą,
Dievą gyvą tikēdami,
Kuną Jēzaus garbindami.

Tas paliko testamentą,
Tą szvencziausią sakramentą,
Tas dēl musu yr iszdůtas,
Ir ant kryžiaus apraudotas.

Garbē Tēvui sutvertojui,
Ir Jo Sunui atpirktojui,
Garbē tikrai Dvasei szventai,
Trims asaboms, vienam Dievui.

Ta jums czēstis ir garbē buk
Ant amžiu amžinuju. Amen.

Giesmē skurdžios duszios.

O Dieve Tēve, Dieve maloningas!
Tegul nežusta žmogus neteisingas,
Susimilk ant musu,
Susimilk ant musu,
Susimilk ant musu!

O Jēzau, Jēzau, musu atpirktojau!
Nů smerczio amžiu musu gelbētojau!
Susimilk ant musu (tris kartus)!

O Jēzau, Jēzau, mano maloniausias!
Szaukiu prie tavęs, asz žmogus pikcziausias!
Susimilk ant musu (tris kartus)!

Kursai už musu grēkus nukentējei,
Kad kraują savo szvencziausią praliejei!
Susimilk ant musu (tris kartus)!

Mirei ant kryžiaus, kad mes nemirtumēm,
Ant amžiu kad mes pekloj nebutumēm!
Susimilk ant musu (tris kartus)!

Per karczią muką ir kraują pralietą,
Meldžiame Tavęs, důk mums danguj vietą!
Susimilk ant musu (tris kartus)!

O meilingiausia Marija grēsznuju,
Užtarytoja nusidējusiuju,
Užtaryk už mumis (tris kartus)!

Aniolai sargai ir pulkai szventuju,
Pilni linksmybiu dangaus iszrinktuju!
Melskitēs ir už mus (tris kartus)!
Amen.

G a l a s.

